

บทที่ 2

แนวคิดและหลักการเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐ การอายัดตัวผู้ต้องหา และการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา

ในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเพื่อพิสูจน์ความถูกต้องของผู้ถูกกล่าวหา ในคดีนั้นกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้บัญญัติให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาต้องกระทำต่อหน้า หรือต้องมีตัวผู้ถูกกล่าวหาอยู่ด้วย เพื่อที่บุคคลดังกล่าวจะได้มีสิทธิต่อสู้คดีอย่างเต็มที่ แต่เมื่อใดก็ตาม ที่รัฐไม่มีตัวผู้ถูกกล่าวหาอยู่ในอำนาจรัฐแล้ว การดำเนินคดีอาญาของรัฐก็ย่อมไม่อาจกระทำได้ ดังนั้น การเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐจึงถือได้ว่าเป็นเรื่องจำเป็นเพื่อให้การดำเนินคดีอาญาเป็นไป โดยเรียบร้อย แต่อย่างไรก็ดีในการดำเนินการเพื่อให้ได้ตัวผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้ต้องหามาดำเนินคดี รัฐต้องมีการถ่วงการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานให้อยู่บนพื้นฐานของการเคารพสิทธิและ เสรีภาพของบุคคลเป็นสำคัญ เพราะตราบใดที่ศาลยังไม่มีคำพิพากษาว่าเป็นผู้กระทำผิดแล้ว ก็ต้อง สันนิษฐานไว้ก่อนว่า บุคคลผู้นั้นเป็นผู้บริสุทธิ์ และจะปฏิบัติต่อบุคคลดังกล่าวเสมือนเป็นผู้กระทำ ความผิดมิได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงมีความจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจในเรื่องการเอาตัวบุคคล ไว้ในอำนาจรัฐ และการอายัดตัวผู้ต้องหา รวมไปถึงการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาในคดี โดยศึกษา จากแนวคิด ทฤษฎี หลักเกณฑ์ และแนวทางปฏิบัติต่างๆ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิและ เสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหา และเพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้องเป็นไปด้วยความ ถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม

2.1 แนวความคิดในเรื่องการเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐ

เนื่องจากกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา แยกการดำเนินคดีอาญาออกเป็น 2 ขั้นตอน ใหญ่ๆ กล่าวคือ “ขั้นตอนก่อนฟ้อง” (Pre-trial) และ “ขั้นตอนหลังฟ้อง” (Trial) และได้ยกฐานะของ ผู้ถูกกล่าวหาให้เป็นประธานในคดี เพื่อให้มีสิทธิต่างๆ และเปิดโอกาสให้ผู้ถูกกล่าวหาได้ต่อสู้คดี อย่างเต็มที่¹ การจับ ควบคุมหรือขังผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาจึงนับว่าเป็นมาตรการบังคับทางกฎหมาย ที่มีความสำคัญและมีลักษณะพื้นฐานเช่นเดียวกับมาตรการบังคับทางอาญาอื่นๆ ซึ่งโดยหลักการแล้ว การจับ ควบคุมหรือขัง เป็นกระบวนการในการเอาตัวผู้ถูกกล่าวหาไว้ในอำนาจรัฐ การกระทำ

¹ คณิต ณ นคร. (2546). กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. หน้า 45.

ดังกล่าว จะต้องพิจารณาถึงเหตุแห่งความจำเป็นในแง่ที่ว่า หากไม่เอาตัวผู้ต้องหาไว้ในระหว่างการดำเนินคดีอาญาของเจ้าพนักงานหรือการพิจารณาของศาลแล้ว การดำเนินคดีอาญาของเจ้าพนักงานหรือการพิจารณาคดีของศาลจะไม่อาจกระทำได้เลย แต่เนื่องจากเหตุที่จะออกหมายจับกับเหตุที่จะควบคุมหรือขังได้นั้นเป็นเหตุเดียวกัน คือ เหตุเกรงว่าจะหลบหนี หรือจะไปยุ่งเหยิงกับพยานหลักฐาน² เหตุแห่งความจำเป็นทั้งสองประการดังกล่าวถือเป็นปรัชญาพื้นฐานเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดจุดมุ่งหมายของการจับ ควบคุมหรือขังผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญา ซึ่งนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งยังเป็นเงื่อนไขที่ป้องกันมิให้เกิดสถานะแห่งการลงโทษโดยกระบวนการอันมิชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้น จึงเป็นการสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “ในคดีอาญาที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นผู้กระทำความผิด โดยศาลมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำความผิด” (presumption of innocence) ด้วยเหตุดังกล่าวจุดมุ่งหมายของการจับ ควบคุมหรือขังผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาจึงเป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมาย ดังนี้

- 1) เพื่อให้การสอบสวนดำเนินไปได้โดยเรียบร้อย
- 2) เพื่อเป็นหลักประกันการมีตัวของผู้ต้องหาเพื่อฟ้องศาล
- 3) เพื่อป้องกันมิให้ผู้ต้องหาไปกระทำความผิดซ้ำอีก
- 4) เพื่อป้องกันมิให้ผู้ต้องหาไปทำลายพยานหลักฐานหรือข่มขู่พยาน
- 5) เพื่อป้องกันการหลบหนีของผู้ต้องหา

- 1) เพื่อให้การสอบสวนดำเนินไปได้โดยเรียบร้อย

ในการดำเนินคดีอาญากับถูกกล่าวหาหรือผู้ต้องหา รัฐอาจมีความจำเป็นต้องใช้มาตรการบังคับทางกฎหมาย โดยการจับ ควบคุมหรือขังผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้ต้องหาในคดีไว้ก่อน ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสอบปากคำผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้ต้องหา เพราะหากไม่มีการสอบปากคำแล้ว การฟ้องร้องดำเนินคดีอาญาต่อศาลต่อไปก็ย่อมไม่อาจกระทำได้ ตามมาตรา 120 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทย ที่บัญญัติว่า “ห้ามมิให้พนักงานอัยการยื่นฟ้องคดีใดต่อศาลโดยมิได้มีการสอบสวนในความผิดนั้นก่อน”

ความจำเป็นประการนี้จึงเป็นการมุ่งความสำคัญไปที่การสอบสวนในคดีอาญา เจ้าพนักงานผู้สอบสวนจะต้องพิจารณาว่า หากไม่มีการควบคุมหรือขังผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญานั้นแล้ว การสอบสวนจะดำเนินไปได้ หรือไม่ การควบคุมหรือขังจึงมิใช่จะกระทำได้ทุกกรณี แต่สามารถกระทำได้เฉพาะกรณีที่จำเป็นและในขอบเขตจำกัดเพื่อให้การสอบสวนดำเนินไปได้โดยเรียบร้อย ซึ่งเนื้อหาสำคัญของหลักนี้อยู่ที่การสอบปากคำผู้ถูกกล่าวหาในคดี เพื่อให้เป็นไปตาม “หลักฟังความทุกฝ่าย”

² คณิศ ฌ นคร. (2549). กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. หน้า 338-341.

2) เพื่อเป็นหลักประกันการมีตัวของผู้ต้องหาเพื่อฟ้องศาล

การที่พนักงานอัยการจะยื่นฟ้องผู้ต้องหาต่อศาลนั้น ถ้าตัวผู้ต้องหาไม่อยู่ในอำนาจศาล พนักงานอัยการจะต้องนำตัวผู้ต้องหาไปศาลในวันฟ้อง แม้จะเป็นชั้นไต่สวนมูลฟ้องก็ตาม กรณีจึงอาจมีความจำเป็นจะต้องจับ ควบคุมหรือขังผู้ต้องหาไว้เพื่อป้องกันมิให้หลบหนี มิฉะนั้นแล้ว พนักงานอัยการจะฟ้องคดีไม่ได้เพราะไม่มีตัวผู้ต้องหาอยู่ในอำนาจรัฐ และสำหรับกรณีที่มีการฟ้องคดีต่อศาลและผู้ถูกกล่าวหาตกเป็นจำเลยในคดีนั้นแล้ว กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาวางหลักไว้ว่า การพิจารณาและการสืบพยานในศาลให้กระทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย ดังนั้น หากจำเลยไม่มา การพิจารณาจะดำเนินต่อไปไม่ได้ การจับกุมผู้ต้องหาหรือจำเลยไว้จึงมีความจำเป็นในเรื่องของเหตุผลข้างต้น ดังนั้น การที่จะต้องส่งตัวผู้ต้องหาพร้อมการฟ้องศาลก็ดี หรือการพิจารณาและสืบพยานต้องกระทำต่อหน้าจำเลยก็ดี เหล่านี้คือความจำเป็นของการมีตัวของผู้ต้องหาในการดำเนินคดีอาญาของรัฐนั่นเอง

3) เพื่อป้องกันมิให้ผู้ต้องหาไปกระทำความผิดซ้ำอีก

การที่บุคคลหนึ่งบุคคลใดถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้กระทำความผิด ถ้าหากพฤติการณ์และสิ่งแวดล้อมประกอบกับความผิดที่ถูกกล่าวหาเป็นที่น่าสงสัยโดยเหตุอันสมควรว่า ผู้ถูกกล่าวหาจะมีจิตใจที่ชั่วร้าย และเป็นอันตรายต่อสังคม การจับ ควบคุมหรือขังในระหว่างการดำเนินคดีก็เป็นการตัดโอกาสมิให้ผู้ถูกกล่าวหาได้ออกไปกระทำความผิดอีก

อย่างไรก็ตาม การจับ ควบคุมหรือขังในระหว่างคดีเป็นเรื่องของข้อยกเว้น โดยหลักแล้วเจ้าพนักงานหรือศาลต้องไม่ควบคุมตัวบุคคลให้เขาถูกจำกัดเสรีภาพ เจ้าพนักงานจะควบคุมตัวผู้ต้องหาไว้ก็เฉพาะในกรณีที่มีความจำเป็นเพื่อการดำเนินคดีเท่านั้น เพราะกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็นกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล ดังนั้น หากเจ้าพนักงานเชื่อว่าผู้ต้องหาเมื่อถูกปล่อยตัวไปจะไม่ไปกระทำความผิดอีก เจ้าพนักงานก็ต้องปล่อยตัวไปด้วยเหตุผลข้างต้น

4) เพื่อป้องกันมิให้ผู้ต้องหาไปทำลายพยานหลักฐานหรือข่มขู่พยาน

การที่จะให้ผู้ถูกกล่าวหาเป็นอิสระในระหว่างการสอบสวนหรือพิจารณาคดี อาจทำให้บุคคลนั้นออกไปข่มขู่พยานหรือไปทำลายพยานหลักฐาน โดยเฉพาะหากผู้ถูกกล่าวหาเป็นผู้ที่มีอิทธิพลด้วยแล้ว อาจจะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อทำให้เสียหายแก่รูปคดีได้หรืออาจจะทำให้ผู้ที่จะมาเป็นพยานเกรงกลัว อาจไม่กล้าให้การเป็นพยาน ซึ่งจะทำให้คดีของรัฐเสียหายได้

5) เพื่อป้องกันการหลบหนีของผู้ต้องหา

ความจำเป็นในเรื่องการจับ ควบคุมหรือขังอีกประการหนึ่งก็คือ ป้องกันมิให้ผู้ถูกกล่าวหาหลบหนีจากการดำเนินคดีและการลงโทษ ซึ่งหากบุคคลนั้นได้กระทำความผิดจริงและโทษทัณฑ์ที่จะได้รับนั้นร้ายแรง ผู้ถูกกล่าวหาอาจเกรงกลัวและหลบหนีไป ฉะนั้น ถ้าหากข้อเท็จจริงปรากฏ

ชัดเจนว่า ไม่สามารถปล่อยตัวได้ ก็ไม่ควรจะปล่อยตัวไปจากการควบคุมหรือขัง ประกอบกับหลักของกฎหมายอาญายังยอมรับให้มีอายุความการลงโทษ ทำให้มีทางเลือกอีกทางหนึ่งที่ผู้ถูกกล่าวหาจะเลือกเอาการหลบหนีเป็นระยะเวลายาวนานจนพ้นอายุความลงโทษที่จะต้องถูกลงโทษในความผิดนั้นเสีย และถ้าหากความสามารถของรัฐในการติดตามตัวผู้กระทำความผิดไม่มีประสิทธิภาพ ก็ยังทำให้ผู้ถูกกล่าวหาเชื่อมั่นว่าเมื่อตนหลบหนีไปได้แล้วก็จะไม่ถูกลงโทษอีก

อย่างไรก็ตาม ความจำเป็นเพื่อให้ได้ตัวผู้ถูกกล่าวหามาดำเนินคดีและรับโทษตามคำพิพากษานั้น อาจเป็นเพียงความจำเป็นในลำดับรอง เพราะกรณีอาจไม่มีการบังคับโทษในคดีนั้นเลยก็ได้ แม้ศาลจะพิพากษาว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง เป็นต้นว่าศาลพิพากษาให้รอการกำหนดโทษหรือรอการลงโทษจำเลยไว้

2.2 แนวความคิดและหลักการอายัดตัวผู้ต้องหา

ในการดำเนินคดีอาญาเพื่อพิสูจน์ความผิดของผู้ถูกกล่าวหาในคดีนั้น กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยได้บัญญัติให้การดำเนินคดีเกือบทุกขั้นตอนต้องกระทำต่อหน้าจำเลยหรือต้องมีตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยอยู่ด้วยในการดำเนินคดี ดังที่ปรากฏในบทบัญญัติมาตราต่างๆ เช่น

มาตรา 142 วรรคสาม “...ในกรณีที่เสนอความเห็นควรสั่งฟ้อง ให้พนักงานสอบสวนส่งสำนวนพร้อมกับผู้ต้องหาไปยังพนักงานอัยการ เว้นแต่ผู้ต้องหานั้นถูกขังอยู่แล้ว...”

มาตรา 165 วรรคแรก “ในคดีซึ่งพนักงานอัยการเป็นโจทก์ ในวันไต่สวนมูลฟ้อง ให้จำเลยมาหรือคุมตัวมาศาล ให้ศาลส่งสำเนาฟ้องแก่จำเลยรายตัวไป เมื่อศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริงแล้ว ให้อ่านและอธิบายฟ้องให้ฟัง และถามว่าได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ จะให้การต่อสู้อย่างไรบ้าง คำให้การของจำเลยให้จดไว้ ถ้าจำเลยไม่ยอมให้การก็ให้ศาลจดรายงานไว้ และดำเนินการต่อไป...”

มาตรา 172 “ การพิจารณาและสืบพยานในศาล ให้ทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย เว้นแต่บัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น

เมื่อโจทก์หรือทนายโจทก์และจำเลยมาอยู่ต่อหน้าศาลแล้ว และศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริง ให้อ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟัง และถามว่าได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ จะให้การต่อสู้อย่างไรบ้าง คำให้การของจำเลยให้จดไว้ ถ้าจำเลยไม่ยอมให้การ ก็ให้ศาลจดรายงานไว้และดำเนินการพิจารณาต่อไป...”

จากบทบัญญัติกฎหมายข้างต้นจึงไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าในการดำเนินคดีอาญานั้น การมีตัวผู้กระทำความผิดไว้ดำเนินคดีเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นต่อการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเป็นอย่างยิ่ง เพราะรัฐไม่อาจดำเนินคดีไปฝ่ายเดียวโดยที่ไม่มีตัวผู้กระทำความผิดหรือดำเนิน

กระบวนการพิจารณาและพิพากษาคดีไปโดยที่ยังไม่ได้ตัวผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้ต้องหาอยู่ในอำนาจรัฐ ฉะนั้นการดำเนินการเพื่อให้ได้ตัวผู้ถูกกล่าวหาดำเนินคดีหรือการใช้มาตรการบังคับกับผู้ถูกกล่าวหา จึงถือว่ามีความจำเป็น เพราะหากรัฐไม่อาจใช้มาตรการบังคับกับผู้ถูกกล่าวหาได้เลย การดำเนินคดีของรัฐก็ย่อมไม่อาจกระทำได้ หรือยากต่อการที่รัฐจะดำเนินคดีกับผู้ถูกกล่าวหาได้

ยกตัวอย่าง กรณีที่ผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้ต้องหาถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำหรือทัณฑสถาน ตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลในอีกคดีหนึ่ง เมื่อเจ้าพนักงานตำรวจหรือพนักงานสอบสวน สืบทราบที่อยู่และมีความจำเป็นต้องตัว มาดำเนินคดีในอีกคดีหนึ่ง การออกหมายเรียกหรือการ จับกุมตัวผู้ต้องหาโดยปกติวิธีย่อมไม่อาจนำมาใช้ได้ เนื่องจากบุคคลดังกล่าวอยู่ในระหว่างคุมขัง หรือในกรณีที่ผู้ต้องหาถูกฝากขังอยู่ในเรือนจำหรือทัณฑสถานตามคำสั่งของศาลในอีกคดีหนึ่ง และได้รับอนุญาตจากศาลให้ประกันตัว หากภายหลังผู้ต้องหาหลบหนีการประกันตัว กรณีย่อม เป็นการยากที่เจ้าพนักงานตำรวจหรือพนักงานสอบสวนจะติดตามตัวผู้ต้องหาหรือผู้ถูกกล่าวหา มาดำเนินคดีได้โดยง่าย

แต่อย่างไรก็ดี การที่มีตัวผู้ถูกกล่าวหาอยู่ในอำนาจรัฐแล้วก็ใช่ว่าการดำเนินคดีอาญา จะเป็นไปโดยสะดวกทุกกรณี ยกตัวอย่างกรณีที่ผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้ต้องหาที่พนักงานสอบสวน ต้องการตัวไว้ดำเนินคดี ถูกคุมขังตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลในอีกคดีหนึ่ง (ถือว่าตัวอยู่ใน อำนาจรัฐแล้ว) แต่ด้วยเหตุที่ผู้ต้องหาได้ก่อคดีไว้ในหลายท้องที่และถูกคุมขังอยู่ ณ เรือนจำหรือ ทัณฑสถาน ซึ่งอยู่นอกเขตอำนาจศาลที่พนักงานอัยการจะยื่นฟ้องคดีได้ ดังนั้น หากพนักงาน สอบสวนได้ไปติดต่อแจ้งข้อกล่าวหาตามกฎหมาย และปรากฏว่าคดีนั้นอยู่ในอำนาจศาลแขวง ซึ่งจะต้องส่งตัวผู้ต้องหาไปยังพนักงานอัยการเพื่อยื่นฟ้องคดีต่อศาล ภายใน 48 ชั่วโมง ตาม พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงฯ ในทางปฏิบัติหากผู้ต้องหา ถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำหรือทัณฑสถานที่อยู่ใกล้หรืออยู่ในเขตอำนาจศาล การเบิกตัวผู้ต้องหาจาก เรือนจำหรือทัณฑสถานไปศาล ก็ยังพอที่จะดำเนินการได้ทันเวลา แต่หากผู้ต้องหาถูกคุมขัง อยู่ในเรือนจำหรือทัณฑสถานที่ตั้งอยู่ในต่างจังหวัด การดำเนินการดังกล่าวอาจไม่ทันเวลา ที่กฎหมายกำหนด

หรือในกรณีที่ผู้ต้องหาถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำหรือทัณฑสถานซึ่งอยู่ในเขตอำนาจศาล ที่พนักงานอัยการสามารถยื่นฟ้องคดีได้ เมื่อพนักงานสอบสวนได้ติดต่อแจ้งข้อกล่าวหาและ สอบปากคำผู้ต้องหาเรียบร้อยแล้ว ต่อมาในระหว่างดำเนินการปรากฏว่าผู้ต้องหาดังกล่าวถูกโอนย้าย การคุมขังไปยังเรือนจำแห่งอื่นเพื่อดำเนินคดีในเขตอำนาจศาลอื่น กรณีดังกล่าวก็อาจทำให้การ ดำเนินคดีของพนักงานสอบสวนต้องหยุดชะงักลง เนื่องจากพนักงานสอบสวนไม่มีตัวผู้ต้องหา ส่งให้พนักงานอัยการยื่นฟ้องคดีต่อศาลตามกฎหมาย เป็นต้น

จากปัญหาดังกล่าวทำให้พนักงานสอบสวน (ส่วนใหญ่) มักจะรอให้ผู้ต้องหาที่ต้องการตัวไว้ดำเนินคดี พันโทในคดีเดิมเสียก่อน พนักงานสอบสวนจึงจะไปรับตัวจากเรือนจำหรือทัณฑสถาน มาควบคุมตัวไว้เพื่อดำเนินคดีต่อไป ทั้งนี้ เพื่อมิให้เกิดความยุ่งยากในการส่งตัวผู้ต้องหาไปดำเนินคดีในชั้นพนักงานอัยการ แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากกำหนดวันพันโทที่คำนวณไว้ตามหมายจับของศาล กับวันที่เรือนจำหรือทัณฑสถานจะปล่อยตัวผู้ต้องหาดังกล่าวอาจไม่ตรงกัน เพราะในขณะที่ถูกคุมขังผู้ต้องหารายนั้นๆ อาจได้รับพระราชทานอภัยโทษในวาระต่างๆ หรือได้รับการลดวันต้องโทษจำคุก หรือได้รับการพักการลงโทษ ฯลฯ ทำให้ผู้ต้องหาได้รับการปล่อยตัวไปก่อนครบกำหนดตามหมายจับ พนักงานสอบสวนจึงไม่อาจทราบได้แน่ชัดว่าผู้ต้องหาที่ต้องการตัวมาดำเนินคดีนั้นจะพันโท หรือได้รับการปล่อยตัวไปจากเรือนจำหรือทัณฑสถานเมื่อใด

ดังนั้น การที่พนักงานสอบสวนมีหนังสือแจ้งไปยังเรือนจำหรือทัณฑสถานเพื่อให้ทราบให้ผู้ต้องหาดังกล่าวอยู่ระหว่างถูกดำเนินคดี และขอความร่วมมือจากเรือนจำหรือทัณฑสถาน ให้ส่งตัวหรือแจ้งให้พนักงานสอบสวนทราบล่วงหน้า หากจะมีการปล่อยตัวผู้ต้องหาออกไปจากการควบคุมหรือคุมขัง (ที่เรียกว่า “การอายัดตัวผู้ต้องหา”) เพื่อที่พนักงานสอบสวนจะได้นำตัวผู้ต้องหาไปดำเนินคดีต่อไป จึงถือว่ามีความจำเป็นต่อการดำเนินคดีของพนักงานสอบสวนเป็นอย่างยิ่ง

“การอายัดตัวผู้ต้องหา” จากการศึกษาพบว่า สำนักงานตำรวจแห่งชาติ หรือ กรมตำรวจ (เดิม) ได้กำหนดให้พนักงานสอบสวนถือปฏิบัติตามระเบียบกรมตำรวจว่าด้วยการอายัดผู้ต้องขังยังเรือนจำ (ฉบับที่ 2) ลงวันที่ 2 พ.ค. 2517 (ลักษณะที่ 6 บทที่ 13 ข้อ 168) ดังนี้

“...เพื่อให้การปฏิบัติเกี่ยวกับการอายัดตัวผู้ต้องขังได้เป็นไปโดยสะดวกเรียบร้อย สมควรประสงค์ของทางราชการ ให้ปฏิบัติดังต่อไปนี้

ก. เรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร เรือนจำกลางคลองเปรม และทัณฑสถานหญิง

(1) เมื่อพนักงานสอบสวน สถานีตำรวจนครบาลใดในกรุงเทพมหานครขออายัดตัวผู้ต้องขังไว้ต่อเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานครแล้วให้รับสำเนาคำขออายัดตัวส่งสถานีตำรวจนครบาล ตำราญราษฎร์ ส่วนการขออายัดตัวผู้ต้องขังต่อเรือนจำกลางคลองเปรมหรือทัณฑสถานหญิง ให้รับสำเนาคำขออายัดตัวส่งสถานีตำรวจนครบาลเตาปูน เพื่อให้สถานีตำรวจนครบาล ตำราญราษฎร์ หรือสถานีตำรวจนครบาลเตาปูน แล้วแต่กรณีใช้เป็นหลักฐานในการติดต่อขอรับตัวผู้ต้องอายัดจากเรือนจำ

(2) เมื่อเรือนจำจะปล่อยตัวผู้ต้องขังที่พนักงานสอบสวนขออายัดไว้ตามใน (1) ทางเรือนจำจะแจ้งไปยังสถานีตำรวจนครบาล ตำราญราษฎร์ หรือสถานีตำรวจนครบาลเตาปูน แล้วแต่กรณีให้ทราบล่วงหน้า

(3) ให้สถานีตำรวจนครบาลสำราญราษฎร์ หรือสถานีตำรวจนครบาลเตาปูน แล้วแต่กรณี ส่งเจ้าหน้าที่ไปรับตัวผู้ต้องอายัดนั้นไปจากเรือนจำ แล้วแจ้งให้พนักงานสอบสวนผู้ขออายัดส่งเจ้าหน้าที่ไปรับตัวผู้ต้องอายัดนั้นจากสถานีตำรวจนครบาลสำราญราษฎร์ หรือสถานีตำรวจนครบาลเตาปูนแล้วแต่กรณี เพื่อดำเนินการต่อไป

ข. เรือนจำจังหวัดอื่นนอกจากจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี

(1) การอายัดตัวผู้ต้องขังที่เรือนจำแต่ละแห่ง (นอกจากจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี) ให้ผู้กำกับการตำรวจจังหวัด หรือผู้บังคับกองตำรวจอำเภอ ที่เรือนจำนั้นตั้งอยู่ในเขตท้องที่ส่วนกลาง ทำหน้าที่ในการขออายัด รับและส่งตัวผู้ต้องอายัด

(2) เมื่อพนักงานสอบสวนอำเภอใดในจังหวัดที่เรือนจำตั้งอยู่ประสงค์จะขออายัดตัวผู้ต้องขังที่เรือนจำแห่งนั้นแล้ว ให้แจ้งต่อผู้กำกับการหรือผู้บังคับกองตำรวจดังกล่าวใน (1) เป็นของผู้ขออายัด แต่ถ้าเป็นกรณีรีบด่วน ซึ่งพนักงานสอบสวนจำเป็นต้องขออายัดตรงต่อเรือนจำเอง เมื่ออายัดแล้ว พนักงานสอบสวนต้องแจ้งการอายัดให้ฝ่ายตำรวจผู้มีหน้าที่ในการนี้ทราบด้วย เพื่อเป็นหลักฐานในการรับและส่งตัวผู้ต้องอายัดต่อไป

(3) เรือนจำจะปล่อยตัวผู้ต้องขังที่มีการอายัดตามที่กล่าวไว้ใน (2) ต้องแจ้งให้ผู้กำกับการตำรวจจังหวัด หรือผู้บังคับกองตำรวจอำเภอดังกล่าวใน (1) ทราบ

(4) การรับและส่งตัวผู้ต้องอายัด ให้เป็นหน้าที่ของผู้กำกับการ หรือผู้บังคับกองผู้มีหน้าที่ในการอายัด จัดเจ้าหน้าที่ตำรวจไปรับและส่งตัวผู้ต้องอายัด

(5) ค่าพาหนะและค่าเบี้ยเลี้ยงเดินทาง ตลอดจนค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ต้องจ่ายไปในการนี้ทั้งหมด ให้เบิกจ่ายจากเงินค่าใช้จ่ายของกระทรวงมหาดไทย”

ต่อมา ในปี พ.ศ. 2546 ได้มีการแก้ไขหลักเกณฑ์การปฏิบัติเกี่ยวกับการอายัดตัวผู้ต้องหา เนื่องจากสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ได้มีหนังสือหารือไปยังสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ในประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินการตามมาตรา 136 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา³ ซึ่งคณะกรรมการกฤษฎีกา (คณะที่ 11) ได้พิจารณาปัญหาข้อหารือของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ แล้วมีความเห็นว่า กรณีตามมาตรา 136 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ที่ว่า “พนักงานสอบสวนจะจับและควบคุมหรือจัดการให้จับหรือควบคุมผู้ต้องหาหรือบุคคลใด ซึ่งระหว่างการสอบสวนปรากฏว่าเป็นผู้กระทำความผิดนั้น ไม่ถือเป็นเหตุจำเป็นอย่างอื่นตามที่มิกฎหมายบัญญัติให้เจ้าพนักงานมีอำนาจจับได้โดยไม่มีหมาย ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 237 วรรคหนึ่ง ดังนั้น เจ้าพนักงานจะต้องขอหมายจับจากศาลเสียก่อน”

³ จาก ภาควิชา ก. บันทึกลำดับสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่อง หารือปัญหาข้อกฎหมายเกี่ยวกับการจับกุมตามมาตรา 78 มาตรา 117 มาตรา 134 มาตรา 136 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. หน้า 113.

ด้วยเหตุดังกล่าว สำนักงานตำรวจแห่งชาติจึงกำหนดแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการอายัดตัวผู้ต้องหาให้พนักงานสอบสวนถือปฏิบัติเสียใหม่ ตามหนังสือสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ที่ 0004.6/9610 ลงวันที่ 16 กันยายน 2546 เรื่อง แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการอายัดตัวผู้ต้องหา โดยกำหนด “...ให้พนักงานสอบสวนที่ต้องการได้ตัวผู้ต้องหาซึ่งถูกคุมขังในคดีอื่นรีบดำเนินการขอให้ศาลออกหมายจับ หลังจากศาลออกหมายจับแล้ว ให้รีบมีหนังสือขออายัดตัวผู้ต้องหา พร้อมกับส่งสำเนาหมายจับไปยังสถานที่คุมขังผู้ต้องหาโดยเร็ว ในกรณีที่ศาลไม่ออกหมายจับผู้ต้องหาซึ่งถูกคุมขังในคดีอื่นไม่ว่าด้วยเหตุใดๆ พนักงานสอบสวนไม่สามารถมีหนังสือขออายัดตัวผู้ต้องหาได้ หากผู้ต้องหาได้รับการปล่อยตัวจากสถานที่ คุมขัง และพนักงานสอบสวนยังมีความจำเป็นต้องได้ตัวผู้ต้องหาดังกล่าวไว้เพื่อสอบสวนดำเนินคดี ให้พนักงานสอบสวนออกหมายเรียกผู้ต้องหา หากผู้ต้องหาไม่มาตามหมายเรียกหรือตามนัดโดยไม่มีข้อแก้ตัวอันควรก็ตี ได้หนีไปก็ตี จึงร้องขอต่อศาลให้ออกหมายจับต่อไป...

ให้พนักงานสอบสวนรีบสอบสวนดำเนินคดีกับผู้ต้องหาซึ่งถูกคุมขังในคดีอื่นให้แล้วเสร็จ โดยไม่ต้องรอให้ผู้ต้องหาพ้นโทษในคดีเดิม และในกรณีที่การสอบสวนเสร็จสิ้นและมีความเห็นควรสั่งฟ้องผู้ต้องหาอายัด หลังจากส่งสำนวนการสอบสวนให้พนักงานอัยการแล้ว ให้พนักงานสอบสวนหมั่นติดตามผลการสั่งคดีของพนักงานอัยการ จนกระทั่งพนักงานอัยการมีคำสั่งฟ้องผู้ต้องหาที่ถูกอายัดต่อศาล และเรือนจำได้รับหมายนัดพิจารณาของศาลนั้นแล้ว หรือพนักงานอัยการมีคำสั่งเด็ดขาดไม่ฟ้องผู้ต้องหาอายัดแล้ว ให้พนักงานสอบสวนรีบมีหนังสือขอถอนอายัดผู้ต้องหาดังกล่าวไปยังสถานที่ที่ขออายัดไว้โดยด่วนที่สุด...”

นอกจากนั้น สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ยังได้มีหนังสือ ที่ 0011.233/01284 ลงวันที่ 25 มีนาคม 2553, หนังสือ ที่ 0011.25/3828 ลงวันที่ 12 ตุลาคม 2553 แจ้งกำชับการปฏิบัติเกี่ยวกับการอายัดตัวผู้ต้องหา และหนังสือสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ที่ 0004.6/558 ลงวันที่ 18 มกราคม 2542 เรื่อง กำชับการปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินคดีกับผู้ต้องหาที่มีการอายัดตัว ตามลำดับ และจากการศึกษายังพบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการอายัดตัวผู้ต้องหาและการดำเนินคดีกับผู้ต้องหาที่มีการอายัดตัวในหนังสือของกรมราชทัณฑ์ และสำนักงานอัยการสูงสุด หรือ กรมอัยการ (เดิม) เช่น หนังสือกรมราชทัณฑ์ ที่ มท 1005/3596 ลงวันที่ 2 กันยายน 2529 เรื่อง การส่งตัวผู้ที่ถูกคุมขังไปฟ้องศาล, หนังสือกรมราชทัณฑ์ ที่ มท 1005/ว 109 ลงวันที่ 2 กันยายน 2529 เรื่อง การส่งตัวผู้ที่ถูกคุมขังไปฟ้องศาล, หนังสือกรมราชทัณฑ์ ด่วนมาก ที่ มท 1005/ว.32 ลงวันที่ 29 มีนาคม 2534 เรื่องการโอนตัวผู้ต้องขังและการขอโอนตัวผู้ต้องขัง ไปดำเนินคดีที่เรือนจำหรือทัณฑสถานอื่น, หนังสือกรมราชทัณฑ์ ที่ มท 0906/ว 154 ลงวันที่ 31 พฤษภาคม 2537 เรื่อง แจ้งทางปฏิบัติเกี่ยวกับการลดวันต้องโทษจำคุก, หนังสือกรมอัยการ ที่ มท 1203/ว 85 ลงวันที่ 28 ตุลาคม 2529 เรื่อง

การดำเนินคดีกับผู้ต้องหาและผู้ที่ถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำตามคำพิพากษาของศาลอื่น, หนังสือสำนักงานอัยการสูงสุด ที่ อส (สฝปผ.)0018/ว 145 ลงวันที่ 30 กันยายน 2541 เรื่อง แนวทางปฏิบัติในการรับสำนวนการสอบสวนจากพนักงานสอบสวน เป็นต้น⁴

2.3 แนวความคิดและหลักการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหา

สิทธิและเสรีภาพของบุคคลเป็นเรื่องความชอบธรรมที่พึงมีในสังคม แม้ว่าบุคคลนั้นจะตกอยู่ในฐานะผู้ต้องหาในคดีอาญาก็ตาม ในประเทศเสรีประชาธิปไตยส่วนใหญ่ถือว่าการให้ความคุ้มครองในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งที่รัฐจักต้องดำเนินการให้สิ่งเหล่านี้แก่ประชาชน (โดยเสมอกัน) และคุ้มครองสิ่งเหล่านี้แก่ประชาชนอย่างไรก็ดี ในการศึกษาเรื่อง “สิทธิเสรีภาพ” โดยเฉพาะการศึกษาเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาหรือบุคคลผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญานั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบความหมายของสิทธิเสรีภาพของบุคคลว่า “สิทธิ” (Rights) และ “เสรีภาพ” (Liberty) นั้น มีความหมายว่าอย่างไร เนื่องจาก คำว่า “สิทธิ” และ “เสรีภาพ” เป็นคำที่มีความผูกพันซึ่งกันและกัน จนไม่อาจที่จะแยกกล่าวถึงคำใดคำหนึ่งไว้โดยเฉพาะได้ ดังนั้น จึงได้มีนักวิชาการให้ความเห็นไว้ ดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้กล่าวถึงสิทธิเสรีภาพไว้ ดังนี้⁵

ความหมายของคำว่า “สิทธิ” มีความเห็นอยู่ 2 ความเห็น คือ

ความเห็นที่ 1 เห็นว่า “สิทธิ” หมายถึง “อำนาจที่กฎหมายให้แก่บุคคลในอันที่จะมีเจตจำนง” (Willensmacht) เช่น ในการที่บุคคลใดมีกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์สิน บุคคลนั้นย่อมมีอำนาจที่จะมีเจตจำนงที่จะครอบครองที่จะใช้สอย หรือที่จะจำหน่ายทรัพย์สินนั้น โดยเขาจะใช้อำนาจนั้นหรือไม่ ก็ได้ หรือจะใช้อำนาจดังกล่าวแต่เพียงบางประการก็ได้ แล้วแต่เจตจำนง (Will) ของเขา

ความเห็นที่ 1 นี้จะเห็นได้ว่า ความสำคัญอยู่ที่ “อำนาจ” (Macht) ที่กฎหมายให้แก่บุคคล

ความเห็นที่ 2 เห็นว่า “สิทธิ” คือ “ประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครองให้” ความเห็นนี้นักกฎหมายเยอรมันเป็นผู้คิดขึ้น (Jhering) ผู้ที่มีความเห็นในประการที่ 2 นี้ จึงเน้นหนักไปที่ “วัตถุประสงค์” (Zweck) ของสิทธิ กล่าวคือ การที่กฎหมายให้อำนาจแก่บุคคลที่จะมีเจตจำนง (Willensmacht) ก็เพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งบุคคลมุ่งประสงค์ ฉะนั้นจึงควรจะถือว่า “สิทธิ” เป็น “ประโยชน์” ที่กฎหมายคุ้มครองมากกว่าที่จะเป็น “อำนาจ” ส่วนบุคคลที่ไม่เห็นด้วย

⁴ จาก ภาควิชา ก.ร. ฐ. หน้า 128-147.

⁵ สุพิศ ประณีตพลกรัง. (2528). การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพผู้ต้องหาโดยองค์กรตุลาการ
ในชั้นการพิจารณา: ศึกษาเปรียบเทียบกรณีไทยและสหรัฐอเมริกา. หน้า 8.

⁶ หยุด แสงอุทัย. (2509). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป. หน้า 205.

กับความเห็นที่ 2 นี้ เห็นว่า การที่จะถือว่า “สิทธิ” เป็นประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครองให้นั้นแคบไป เพราะมี “สิทธิ” เป็นจำนวนมากที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เจ้าของสิทธินั้นๆ

ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้แสดงความเห็นทั้งสองความคิดเห็นว่า เป็นการมองในเรื่องสิทธิไปคนละแง่ โดยความเห็นที่ 1 มองไปในแง่เนื้อหา (Inhalt) ส่วนความเห็นที่ 2 มองไปในแง่จุดประสงค์ของสิทธิ (week) แต่ควรจะอธิบายความหมายของคำว่า “สิทธิ” ว่า “ได้แก่ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้”⁷

สำหรับ “เสรีภาพ” นั้น ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้เปรียบเทียบกับ “สิทธิ” ว่าเป็นสิ่งที่คล้ายคลึงกัน และยังได้กล่าวอีกว่า “เสรีภาพ (Liberty) ตามคำราชธรรมศาสตร์ของอังกฤษ ได้แยก “เสรีภาพ” ออกจาก “สิทธิ” ซึ่งตามกฎหมายภาคพื้นยุโรปไม่ได้แยกเสรีภาพออกไปต่างหาก โดยจัดเข้าอยู่ในจำพวกสิทธิตามกฎหมายมหาชน แต่ตามกฎหมายอังกฤษ เสรีภาพอาจเป็นเรื่องกฎหมายเอกชนก็ได้ แซลมอนด์ (Salmond) ได้ให้ความหมายของคำว่า “เสรีภาพ” ไว้ว่า เป็นประโยชน์ซึ่งบุคคลได้มาโดยปราศจากหน้าที่ในทางกฎหมายใดๆ ต่อตนเอง กล่าวคือ เป็นสิ่งที่บุคคลอาจกระทำได้ โดยจะไม่ถูกป้องกันขัดขวางโดยกฎหมายเป็นประโยชน์ที่บุคคลจะกระทำการใดๆ ได้ตามชอบใจ...”⁸

ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ได้กล่าวถึง “สิทธิเสรีภาพ” ไว้ว่า

“เสรีภาพ” คือ อำนาจที่จะกระทำการอะไรก็ได้ หรือไม่ประพฤติอย่างใดอย่างหนึ่ง (มีอำนาจที่จะเลือกประพฤติ) ซึ่งก่อให้เกิดหน้าที่เชิงปฏิเสธแก่ผู้อื่นที่จะได้เข้ามารบกวนการใช้อำนาจเลือกประพฤติของเรา และในทำนองเดียวกันก็ก่อให้เกิดหน้าที่ให้เราไม่สามารถเข้าไปรบกวนการใช้อำนาจเลือกประพฤติของผู้อื่น ส่วน “สิทธิ” นั้น หมายถึง อำนาจที่จะให้ผู้อื่นต้องกระทำหรืองดเว้นกระทำการบางอย่าง ตามที่เรามีสิทธิอันเป็นการบังคับให้คนอื่นต้องกระทำตามสิทธิของเรา

ศาสตราจารย์ วิชา มหาคูณ ได้กล่าวถึงสิทธิเสรีภาพไว้ว่า¹⁰

“สิทธิ” หมายถึง การที่บุคคลจะพึงกระทำได้ภายในขอบเขตของกฎหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง สิทธิของบุคคลจะต้องมีกฎหมายรับรอง หรือยอมรับบังคับให้ ส่วนเสรีภาพหมายถึงการที่บุคคลสามารถทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้โดยไม่ถูกรบกวน ทั้งนี้โดยได้รับความคุ้มครองจากรัฐ สิทธิและเสรีภาพจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แต่เสรีภาพมีลักษณะเป็นสิทธิตามธรรมชาติ (Natural Rights) ซึ่งมีความหมายว่า ในการใช้ชีวิตส่วนตัวของบุคคลในรัฐมีขอบเขตที่รัฐจะไม่เข้าไปแทรกแซง

⁷ หยุด แสงอุทัย. (2529). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป. หน้า 206.

⁸ หยุด แสงอุทัย. (2529). แพลตฟอร์ม. หน้า 210-211.

⁹ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2538). กฎหมายมหาชน เล่ม 3 ที่มาและนิติวิธี. หน้า 348.

¹⁰ วิชา มหาคูณ. (2524). “ผลกระทบของกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมต่อสิทธิของประชาชน ในกระบวนการยุติธรรม.” วารสารนิติศาสตร์, 11, 4. หน้า 564.

ศาสตราจารย์ ดร.วรพจน์ วิสสุตพิชญ์ ได้กล่าวถึง “สิทธิเสรีภาพ” ไว้ว่า¹¹

“สิทธิ” (Rights) คือ อำนาจที่กฎหมายรองรับให้แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินหรือบุคคลอื่นๆ

“เสรีภาพ” (Liberty) ได้แก่ ภาวะของมนุษย์ที่ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของผู้อื่นภาวะที่ปราศจากการถูกหน่วงเหนี่ยวขัดขวาง กล่าวโดยสรุป เสรีภาพ คืออำนาจของบุคคลในอันที่จะกำหนดตนเอง (self-determination) โดยอำนาจนี้ บุคคลย่อมเลือกวิถีชีวิตของตนได้ด้วยตนเอง เสรีภาพจึงเป็นอำนาจที่บุคคลมีอยู่เหนือตนเอง

“สิทธิกับเสรีภาพ แม้จะคล้ายคลึงกันในข้อที่ว่าต่างก็เป็นอำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคล แต่ก็แตกต่างกันในข้อสาระสำคัญอันมีอาจมองข้ามเสียได้ สิทธิเป็นอำนาจของบุคคลในอันที่จะเรียกร้องให้บุคคลอื่นอีกคนหนึ่ง หรือหลายคน กระทำการหรือละเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจงให้เกิดประโยชน์แก่ตน เสรีภาพเป็นอำนาจของบุคคลในอันที่จะกระทำในสิ่งที่ตนประสงค์จะกระทำ และที่จะไม่กระทำในสิ่งที่ตนไม่ประสงค์จะกระทำ แม้ว่าการมีอำนาจดังกล่าวจะมีผลก่อให้เกิดหน้าที่แก่ผู้อื่น แต่หน้าที่นั้นก็เป็นเพียงหน้าที่ที่จะต้องละเว้นจากการกระทำใดๆ ที่เป็นอุปสรรคขัดขวางการใช้เสรีภาพของเขาเท่านั้น”

แนวความคิดทางกฎหมายในเรื่องสิทธิและเสรีภาพ (Legal Concept) ถือว่าเป็นอำนาจอันชอบธรรม แต่เดิมผู้ที่จะมีอำนาจใช้ได้จะต้องมีตำแหน่งฐานะพิเศษ (A Special Position) ในสังคม เช่น พระมหากษัตริย์ และสมเด็จพระสันตะปาปา และในสมัยโรมันให้เป็นอำนาจของหัวหน้าครอบครัว (สามี-บิดา) ที่เรียกว่า Patria Potestas ที่จะดำเนินการใดๆ ที่เหมาะสมต่อภรรยาบุตรหรือผู้สืบสายสกุล ต่อมาได้ขยายครอบคลุมไปถึงชีวิตและความเป็นตายของผู้ที่อยู่ใต้อำนาจเหล่านั้นด้วย ดังนั้น สถานภาพของบุคคลจึงเป็นตัวกำหนดระดับอำนาจอันชอบธรรมในเรื่องสิทธิเสรีภาพเช่นกัน ผู้ที่มีสถานภาพที่ต่ำกว่าย่อมมีอำนาจอันชอบธรรมที่น้อยกว่า รวมไปถึงการได้รับความคุ้มครองที่น้อยกว่าตามไปด้วย¹² โดยปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดให้สถานภาพของบุคคลเป็นเช่นนั้น อาจเกิดจากกฎหมาย จารีตประเพณี หรือความเชื่ออย่างแรงกล้าที่ถือปฏิบัติต่อๆ กันมาก็ได้ ดังนั้น แนวความคิดดังกล่าวที่ว่า “สิทธิเสรีภาพหรืออำนาจอันชอบธรรมเป็นของเฉพาะตำแหน่งฐานะหรือสถานภาพ” ต่อมาจึงได้มีการขยายแนวความคิดดังกล่าวไปว่า “ให้มนุษย์ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพ และควรได้รับการคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกันด้วย ไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ในฐานะใดของสังคมก็ตาม แม้แต่ตกเป็นผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญา ก็พึงได้สิทธิเสรีภาพภายใต้กฎหมาย และได้รับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพอย่างเสมอภาคเช่นกัน”

¹¹ วรพจน์ วิสสุตพิชญ์. (2538). สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ. หน้า 21-23.

¹² นพนิติ สุริยะ. (2525). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป หน่วยที่ 5 เรื่องสิทธิ. หน้า 11.

“สิทธิมนุษยชน” กับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล นั้น คำว่า “สิทธิมนุษยชน” (Human Rights) มาจากแนวความคิดของทางตะวันตก ซึ่งอาจจะมาจากคำว่า Right of man ที่แปลมาจาก droits del’homme ในภาษาฝรั่งเศส ซึ่งคำว่า Droits del’homme ปรากฏในเอกสารสำคัญในทางประวัติศาสตร์ที่มีชื่อ เรียกว่า ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และพลเมือง (Declaration des droits del’Homme et de Citoyen) และแนวความคิดในเรื่อง “สิทธิมนุษยชน” นั้น ก็ได้รับการยอมรับมานานโดยเข้ามาแทนที่สิ่งเดิมที่เรียกว่า “สิทธิตามธรรมชาติ” (Natural Rights) ซึ่งปรัชญาเมธีสโตอิก (Stoics) ในสมัยกรีก เป็นผู้คิดค้นขึ้นจากรากฐานของกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) โดยอธิบายคำว่า “สิทธิตามธรรมชาตินั้นมีอยู่กับตัวมนุษย์ทุกคนตลอดเวลา สิทธิเหล่านี้มีให้อภิสิทธิ์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ หากแต่เป็นความชอบธรรมที่มนุษย์ทุกคนจะพึงมี โดยเหตุที่เขาเกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นผู้มีเหตุผล” โดยแนวคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนนี้มีที่ให้อยู่ในแนวคิดเรื่องอื่นๆ ด้วย เช่น หลักนิติธรรม (The rule of Law)

สำหรับลักษณะที่สำคัญของกฎหมายธรรมชาติ นั้น เป็นกฎหมายที่ใช้ได้โดยไม่จำกัดเวลา ไม่มีขอบเขตในด้านสถานที่ของการบังคับใช้ และประการสุดท้าย ได้แก่ การอยู่เหนือกฎหมายของรัฐ หากรัฐออกกฎหมายขัดแย้งกับกฎหมายธรรมชาติแล้ว (ย่อมจะไม่มีผลใช้บังคับ) แนวคิดในเรื่องสิทธิตามธรรมชาติดมีส่วนช่วยผลักดันให้เกิดแนวคิดเรื่องการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนในลักษณะที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นตามลำดับในส่วนต่างๆ ของโลก เช่น¹³

ประเทศอังกฤษ

หลักฐานที่เป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์อันแสดงถึงการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่มีชื่อเสียง คือ Magna Carta (The Great Charter) ซึ่งปรากฏขึ้นในราวปี ค.ศ. 1215 เป็นเอกสารที่ให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของอังกฤษ โดยมีบทบัญญัติรวมทั้งสิ้น 63 ข้อ ข้อความที่สำคัญที่กล่าวถึงการให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่อยู่ในฐานะผู้ต้องหา สรุปได้ดังนี้

1. ห้ามการประทุษร้าย หรือทำให้ความยุติธรรมล่าช้า
2. การงดเว้นการใช้กฎหมาย หรือการงดเว้นการใช้กฎหมายบังคับแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง จะกระทำไม่ได้ (Equality before the law)
3. บุคคลใดจะถูกจับกุม กักขัง ขังขัง หรือริบทรัพย์สินหาได้ไม่ เว้นแต่จะได้รับการพิจารณาโดยบุคคลชั้นเดียวกับเขา (His Peers) และตามกฎหมายบ้านเมือง

หลักในข้อสุดท้ายดังกล่าว ก่อให้เกิดหลักเสรีภาพส่วนบุคคล (Personal liberty) และได้พัฒนาในระยะต่อมาจนก่อให้เกิดกระบวนการ (Due Process of Law) รวมทั้งระบบการพิจารณา

¹³ เสียงชัย สุมิตรวสันต์. (2537). การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหา ก่อนการประทับฟ้อง โดยองค์กรศาล. หน้า 11.

คดีโดยลูกขุน (Jury) ซึ่งเป็นบุคคลระดับเดียวกับเขา (Trial by Jury of equal) ทำหน้าที่ตัดสินข้อเท็จจริงว่า จำเลยผิดหรือไม่ ส่วนผู้พิพากษาทำหน้าที่กำหนดโทษ นอกจากนั้นยังมีนักนิติศาสตร์บางท่านที่ให้แนวคิด Magna Carta ดูเสมือนกับว่าเป็นการระงับข้อพิพาทระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ (ภายหลังจากสมัยความคลอนแคลนแห่งเสถียรภาพของราชบัลลังก์อังกฤษ) มากกว่าการกำหนดสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์

เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียง นอกเหนือจาก Magna Carta แล้ว ในด้านการคุ้มครองสิทธิของบุคคลอีกฉบับหนึ่ง คือ The English Bill of Rights ซึ่งเป็นเอกสารที่รัฐสภาของอังกฤษได้ตราขึ้นในปี ค.ศ. 1689 ได้รับรองสิทธิของประชาชนในส่วนที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาไว้หลายประการด้วยกัน คือ

1. หลักประกันจากการรับ การค้น และการออกหมายโดยปราศจากเหตุอันชอบธรรม กล่าวคือ การจับและการค้น จะต้องกระทำโดยอาศัยมูลเหตุอันสมควร การออกหมายต้องมีเหตุอันสมควร และโดยการให้สัตยาบันหรือสาบาน

2. บุคคลไม่จำเป็นต้องตอบคำถามในทางอาญา เว้นเสียแต่ว่าอยู่ต่อหน้าหรือได้รับข้อกล่าวหาจากคณะลูกขุนใหญ่ (Grand Jury) นอกจากประเทศอยู่ในสภาวะสงครามหรือเป็นอันตรายต่อสาธารณะ และไม่ถูกกล่าวหาในความผิดเดียวกันสองครั้งหรือถูกบังคับให้การเป็นพยานปรักปรำตนเอง ไม่ถูกตัดสินโทษในชีวิต เสรีภาพหรือทรัพย์สิน เว้นแต่ที่กฎหมายบัญญัติไว้

3. สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาอย่างเปิดเผยโดยคณะลูกขุน และสิทธิในการปรึกษาทนาย

4. การเรียกหลักประกันจะต้องไม่สูงเกินไป และไม่ถูกทรมานหรือการลงโทษโดยผิดธรรมดา

ประเทศสหรัฐอเมริกา

หลักในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาในประเทศสหรัฐอเมริกานั้น ได้พัฒนามาจากรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ที่ประกาศใช้ ในปี ค.ศ. 1789 ภายหลังจากประกาศอิสรภาพและเสร็จสิ้นสงครามระหว่างมลรัฐอาณานิคมของสหรัฐอเมริกากับอังกฤษ ได้สิ้นสุดลง แต่เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธินั้นยังไม่สมบูรณ์ จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1791 ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงบทบัญญัติรัฐธรรมนูญซึ่ง เรียกว่า Amendment เพื่อรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาในคดีอาญา ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. การตรวจค้นบุคคล เกสสถาน ทรัพย์สิน หรือเอกสารจะต้องมีหมายค้น

2. การพิจารณาคดีอาญาที่มีโทษหนัก เช่น ประหารชีวิต จะต้องผ่านคณะลูกขุน และในความผิดอันเดียวกันจะมีการพิจารณาซ้ำอีกไม่ได้ บุคคลจะถูกบังคับให้การปรักปรำตนเองไม่ได้

การลงโทษบุคคล การจำกัดสิทธิจะต้องกระทำโดยกระบวนการของกฎหมาย ทรัพย์สินส่วนตัวถ้าจะนำไปใช้เพื่อสาธารณะประโยชน์ จะต้องมีการตอบแทนด้วยความเป็นธรรม

3. การพิจารณาพิพากษาคืออาญาจะต้องไม่ล่าช้า และจะต้องกระทำโดยเปิดเผย ณ ที่ซึ่งความผิดได้เกิดขึ้น โดยลูกขุนที่ไม่มีอคติ บุคคลจะต้องได้รับแจ้งให้ทราบถึงลักษณะและเหตุผลที่กล่าวหา และการให้ประกัน เรื่องที่จะมีทนายแก้ต่าง การสืบพยานจะต้องกระทำต่อหน้าผู้ต้องหา

4. การกำหนดค่าปรับ และการประกันตัวจะสูงเกินควรไม่ได้ และห้ามการลงโทษที่ทารุณโหดร้าย

นอกจากนั้นแนวคิดในทางสากล (ช่วงศตวรรษที่ 19) แนวความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชน (Right of man) และ กฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ก็เริ่มเสื่อมไป แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดในเรื่อง สิทธิมนุษยชน ก็ได้รับการฟื้นฟูอีกในช่วงศตวรรษที่ 20 นี้เอง โดยมีเหตุผลที่สิทธิมนุษยชนกลับมาได้รับความสนใจอีก คือ

ประการแรก มีวิกฤตการณ์เกิดขึ้นหลายอย่างไม่ว่าจะเป็นลัทธินาซี (Nazism), ฟาสซิสต์ (Facism), การเกิดสงคราม และลัทธิชาตินิยม ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงไปสู่แนวคิดในเรื่อง สิทธิมนุษยชน

ประการที่สอง ความเชื่อที่ว่า มนุษย์ควรมีความเท่าเทียมกัน (Equality among men) ได้เพิ่มมากขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยมีการก่อตั้งองค์การสหประชาชาติ (United Nations) เพื่อทำให้คำกล่าวของ Winston Churchill ที่ว่าจะเทิดทูนสิทธิของมนุษย์ (the enthronement of human rights) เป็นสิ่งที่สมบูรณ์ขึ้นมา

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการในเรื่องการคุ้มครองสิทธิที่มีมาในประเทศต่างๆ และการที่ประเทศต่างๆ ได้ร่วมกันก่อตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้น จึงได้ร่วมกันร่าง “กฎบัตรสหประชาชาติ” เพื่อใช้เป็นข้อบังคับ และเป็นแนวทางการดำเนินการของสหประชาชาติ และได้มีการร่าง “ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” เพื่อให้สอดคล้องกับกฎบัตรสหประชาชาติ ซึ่งประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยก็ได้ลงมติรับรอง เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1948 ซึ่งบทบัญญัติเรื่องสิทธิที่ประกาศรับรองในปฏิญญาสากลดังกล่าว ส่วนใหญ่ก็มาจากสิทธิตามธรรมชาติ (Natural Rights) แต่เรียกว่า “สิทธิมนุษยชน” (Human Rights)

“ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” ได้บัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลไว้หลายประการด้วยกัน แต่เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาในคดีอาญาก็ได้มีการบัญญัติหรือกล่าวถึงไว้หลายประการด้วยกัน¹⁴ ดังนี้

¹⁴ เสียงชัย สุมิตรวสันต์. (2537). แหล่งเดิม. หน้า 16.

1. ส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพในร่างกาย

ข้อ 3 บัญญัติว่า “บุคคลมีสิทธิในการดำรงชีวิต ในเสรีภาพ และความมั่นคงแห่งร่างกาย”

2. ส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานของกฎหมาย

ข้อ 9 บัญญัติว่า “บุคคลใดจะถูกจับ กักขัง หรือเนรเทศโดยพลการไม่ได้” และข้อ 11 (1)

บัญญัติว่า “บุคคลซึ่งถูกกล่าวหาด้วยความผิดทางอาญา มีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการพิสูจน์ว่ามีความผิดทางกฎหมายในการพิจารณาโดยเปิดเผย ที่ซึ่งตนได้รับหลักประกันต่างๆ ที่จำเป็นในการต่อสู้คดี”

3. ส่วนที่เกี่ยวกับหลักประกันการไม่ถูกแทรกแซงในกิจการส่วนตัว เคหสถาน การสื่อสาร ครอบครัว

ข้อ 12 บัญญัติว่า “การเข้าไปแทรกแซงโดยพลการในกิจการส่วนตัว ครอบครัว เคหสถาน การสื่อสาร ตลอดจนการกระทำใดๆ ที่ทำให้เสื่อมเสียต่อเกียรติยศ และชื่อเสียงของบุคคล นั้น จะทำมิได้ทุกๆ คนมีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายจากการกระทำใดๆ ดังกล่าว”

2.3.1 การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

ในการดำเนินคดีอาญานั้น การที่กฎหมายยกให้ผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้ต้องหา เป็นประธานในคดี ก็เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา และให้มีการนำคดีเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมอย่างถูกต้องและชอบธรรม ยกตัวอย่างเช่น กรณีที่ผู้เสียหายเป็นโจทก์ฟ้องคดี ก่อนศาลประทับรับฟ้อง ผู้ต้องหายังไม่ตกเป็นจำเลยในคดี ด้วยเหตุนี้ พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ ศาล จะปฏิบัติต่อผู้นั้นเยี่ยงจำเลยไม่ได้ (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 165)¹⁵ หลักดังกล่าวนี้เป็นหลักประกันที่มีให้ผู้ถูกกล่าวหาต้องตกเป็นวัตถุแห่งการชักฟอกทั้งที่ยังไม่ตกเป็นจำเลยในคดี ซึ่งทำให้ผู้ถูกกล่าวหาที่นั้นกลายเป็น “กรรมในคดี” ไม่ใช่ประธานในคดี และเมื่อเป็นประธานในคดี ก็จะต้องได้รับการคุ้มครองในเรื่องสิทธิต่างๆ ในฐานะที่เป็นผู้ถูกกล่าวหาในคดีตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้กำหนดไว้ เช่น จะต้องได้รับการคุ้มครองในเรื่องการจับกุม การแจ้งสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาให้ทราบ การมี พบ และปรึกษาทนายความ และที่สำคัญสิทธิที่จะได้รับความรวดเร็วและเป็นธรรมในการดำเนินคดีอาญา กล่าวคือ สิทธิที่จะได้รับการสอบสวน หรือการพิจารณาโดยรวดเร็ว และเป็นธรรม ทั้งนี้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แต่อย่างไรก็ดี เมื่อกล่าวถึงหลักประกันสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาแล้ว จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญ

¹⁵ จิรวดี ลิ้มปิ่น และธานี วรภัทร์. (2548). สิทธิผู้ต้องขังระหว่างพิจารณา. สืบค้นเมื่อวันที่

แห่งราชอาณาจักรไทย ในฐานะที่เป็นกฎหมายที่มีศักดิ์สูงสุดได้กล่าวถึงหลักประกันสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่ตกอยู่ในฐานะผู้ต้องหาเอาไว้ด้วย ดังนี้

1) เรื่องการจับ การค้นตัวบุคคล และเคหสถาน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 บัญญัติไว้ ดังนี้

มาตรา 32 “บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย

การทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรมจะกระทำมิได้ แต่การลงโทษตามคำพิพากษาของศาลหรือตามที่กฎหมายบัญญัติไม่ถือว่าเป็นการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรมตามความในวรรคนี้

การจับและการคุมขังบุคคล จะกระทำมิได้ เว้นแต่มีคำสั่งหรือหมายของศาลหรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ

การค้นตัวบุคคลหรือการกระทำใดอันกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพตามวรรคหนึ่ง จะกระทำมิได้ เว้นแต่มีเหตุตามที่กฎหมายบัญญัติ

ในกรณีที่มีการกระทำซึ่งกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพตามวรรคหนึ่ง ผู้เสียหายพนักงานอัยการ หรือบุคคลอื่นใด เพื่อประโยชน์ของผู้เสียหาย มีสิทธิร้องต่อศาลเพื่อให้สั่งระงับหรือเพิกถอนการกระทำเช่นนั้น รวมทั้งจะกำหนดวิธีการตามสมควรหรือการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นด้วยก็ได้”

มาตรา 33 “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในเคหสถาน

บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองในการที่จะอยู่อาศัยและครอบครองเคหสถานโดยปกติสุข

การเข้าไปในเคหสถานโดยปราศจากความยินยอมของผู้ครอบครอง หรือการตรวจค้นเคหสถานหรือในที่ที่ซ่อนจะกระทำมิได้ เว้นแต่มีคำสั่งหรือหมายของศาล หรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ”

เมื่อเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้วางหลักการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในส่วนนี้เอาไว้ ดังต่อไปนี้ “สิทธิของประชาชน ที่จะมีความมั่นคงปลอดภัยในร่างกาย เคหสถาน เอกสาร และสิ่งของ จากการจับ การค้น และยึด โดยไม่มีเหตุอันสมควรนั้น จะถูกล่วงละเมิดมิได้ และห้ามออกหมาย เว้นแต่จะมีเหตุอันควร ซึ่งได้มาจากการสาบาน หรือปฏิญาณตน และหมายต้องระบุให้แน่ชัดถึงสถานที่ที่จะถูกค้น บุคคลที่จะถูกจับ หรือสิ่งของที่จะถูกค้น”

บทบัญญัติดังกล่าวข้างต้น ได้วางหลักประกันการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาไว้หลายประการ เช่น ในเรื่องการจับ และการยึดจะกระทำมิได้ต่อเมื่อมีเหตุอันสมควร และการออก

หมายจะกระทำได้อีกเมื่อมีเหตุอันควร เท่านั้น¹⁶ และในกรณีการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศส (สาธารณรัฐ ที่ 5) ให้อำนาจศาลเท่านั้นที่เป็นผู้คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลรัฐธรรมนูญฝรั่งเศส (หมวด 8) ว่าด้วยอำนาจตุลาการ มาตรา 66 บัญญัติว่า “ห้ามมิให้กักขังบุคคลใดตามอำเภอใจ อำนาจตุลาการเป็นผู้พิทักษ์เสรีภาพของบุคคล และรับรองให้มีการเคารพหลักการนี้ ตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในกฎหมาย”¹⁷

2) สิทธิในการมี พบ และปรึกษาทนาย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 40 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ดังต่อไปนี้ (7) ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีที่ถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม โอกาสในการต่อสู้คดีอย่างเพียงพอ การตรวจสอบหรือได้รับทราบพยานหลักฐานตามสมควร การได้รับความช่วยเหลือในทางคดีจากทนายความ และการได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว”

การที่รัฐต้องตั้งทนายความให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยก็เพื่อเป็นการช่วยเหลือทางกฎหมายให้แก่ประชาชนและเป็นการให้โอกาสอย่างเท่าเทียมกันแก่คู่ความในการต่อสู้คดีและเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นประธานในคดีของผู้ต้องหา ดังนั้น หากสิทธิในการมีทนายไม่มีการรับรองไว้ ย่อมไม่ชอบด้วยหลักกฎหมาย¹⁸

3) สิทธิที่จะได้รับการสอบสวน หรือการพิจารณาโดยรวดเร็ว และเป็นธรรม

การคุ้มครองสิทธิในส่วนนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความจำเป็นต้องมีในกระบวนการยุติธรรม ในอดีตรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 ได้มีการรับรองการพิจารณาคดีอาญาด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรมไว้เป็นฉบับแรก ในมาตรา 34 ซึ่งบัญญัติว่า “ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิที่จะได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว และเป็นธรรม ในกรณีที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้ยากไร้ไม่มีทุนทรัพย์พอที่จะจัดหาทนายความสำหรับตนเองได้ บุคคลดังกล่าวย่อมมีสิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534¹⁹ ก็ได้มีการรับรองในเรื่องการพิจารณาคดีอาญาด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรมไว้ใน 2 มาตรา กล่าวคือ

¹⁶ เกียรติจักร วัจนะสวัสดิ์. “หลักประกันจากการถูกจับกุม ตรวจสอบที่ไม่ชอบธรรม.”

วารสารนิติศาสตร์, 11, 3. หน้า 455.

¹⁷ เฉลชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. (2526). รัฐธรรมนูญนานาชาติ. หน้า. 27.

¹⁸ เสียงชัย สุมิตรวสันต์. (2537). เล่มเดิม. หน้า 21.

¹⁹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2538).

มาตรา 31 “ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิที่จะได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม” และ

มาตรา 64 “รัฐพึงจัดระบบงานของกระบวนการยุติธรรม ให้มีประสิทธิภาพและเกิดความยุติธรรมแก่ประชาชนเท่าเทียมกัน โดยทั่วถึง และให้เป็นไปด้วยความสะดวกรวดเร็ว”

และต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่มีพัฒนาการด้านสิทธิมนุษยชนในส่วนที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอย่างชัดเจน ก็ได้บัญญัติรับรองหลักการพิจารณาคดีอาญาด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรมไว้ดังเช่นรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ เช่นกัน กล่าวคือ

มาตรา 241 วรรคแรก บัญญัติว่า “ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิที่จะได้รับการสอบสวนหรือพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม ในชั้นสอบสวนผู้ต้องหา มีสิทธิให้ทนายความหรือผู้ซึ่งตนไว้วางใจเข้าฟังการสอบสวนปากคำตนได้”²⁰

ความมุ่งหมายของบทบัญญัติดังกล่าวข้างต้น เพื่อประกันความมีอิสระภาพและเสรีภาพของบุคคลเมื่อต้องถูกดำเนินคดีอาญา กล่าวคือ บุคคลผู้ถูกกล่าวหา ผู้ต้องหา หรือจำเลยมีสิทธิที่จะได้รับการสอบสวนและพิจารณาคดีอาญาด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม ซึ่งนับเป็นหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและสิทธิเสรีภาพขั้นมูลฐานของปัจเจกชนในอันที่จะได้รับความยุติธรรมโดยกฎหมายอย่างเสมอ

และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 (ฉบับปัจจุบัน) ก็ได้บัญญัติรับรองหลักการในเรื่องสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีโดยรวดเร็ว และเป็นธรรมไว้เช่นกัน ในมาตรา 40 ซึ่งบัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรมดังต่อไปนี้

- (1) สิทธิเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยง่าย สะดวก รวดเร็ว และทั่วถึง
- (2) สิทธิพื้นฐานในกระบวนการพิจารณา ซึ่งอย่างน้อยต้องมีหลักประกันขั้นพื้นฐานเรื่องการได้รับการพิจารณาโดยเปิดเผย การได้รับทราบข้อเท็จจริงและตรวจเอกสารอย่างเพียงพอ การเสนอข้อเท็จจริง ข้อโต้แย้ง และพยานหลักฐานของตน การคัดค้านผู้พิพากษาหรือตุลาการ การได้รับการพิจารณาโดยผู้พิพากษาหรือตุลาการที่นั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะ และการได้รับทราบเหตุผลประกอบคำวินิจฉัย คำพิพากษา หรือคำสั่ง
- (3) บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะให้คดีของตนได้รับการพิจารณาอย่างถูกต้อง รวดเร็วและเป็นธรรม

²⁰ หลักประกันนี้สอดคล้องกับ ปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ข้อ 10 และกติการะหว่างประเทศว่า ด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ข้อ 14 วรรค3 ข้อ (3)

(4) ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา โจทก์ จำเลย คู่กรณี ผู้มีส่วนได้เสีย หรือพยานในคดีมีสิทธิได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งสิทธิในการได้รับการสอบสวนอย่างถูกต้อง รวดเร็ว เป็นธรรม และการไม่ให้ถ้อยคำเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง

(5) ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา จำเลย และพยานในคดีอาญา มีสิทธิได้รับความคุ้มครอง และความช่วยเหลือที่จำเป็นและเหมาะสมจากรัฐ ส่วนค่าตอบแทน ค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายที่จำเป็นให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

(6) เด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ หรือผู้พิการหรือทุพพลภาพ ย่อมมีสิทธิได้รับความคุ้มครองในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีอย่างเหมาะสม และย่อมมีสิทธิได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในคดีที่เกี่ยวกับความรุนแรงทางเพศ

(7) ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีที่ถูกต้องรวดเร็ว เป็นธรรม และโอกาสในการต่อสู้คดีอย่างเพียงพอ การตรวจสอบหรือได้รับทราบพยานหลักฐานตามสมควร การได้รับความช่วยเหลือในทางคดีจากทนายความ และการได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว

(8) ในคดีแพ่ง บุคคลมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายอย่างเหมาะสมจากรัฐ”

ความมุ่งหมายของบทบัญญัติดังกล่าวเป็นหลักประกันความมีอิสรภาพและเสรีภาพในการดำเนินชีวิต โดยไม่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมจากอำนาจรัฐในเวลานานเกินสมควร อันจะทำให้เขาเสียสิทธิบางอย่างที่เขาควรมีควรได้ นอกจากนั้น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็ได้บัญญัติการรับรองสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีโดยรวดเร็ว และเป็นธรรมไว้เช่นกัน โดยปรากฏถ้อยคำดังกล่าว ในมาตรา 8 ที่บัญญัติว่า “นับแต่เวลาที่ไต่ขึ้นฟ้องแล้ว จำเลยมีสิทธิดังต่อไปนี้ (1) ได้รับการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม...”²¹ กรณีดังกล่าวนับว่าเป็นการบัญญัติไว้ให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 241 วรรคแรก และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 40

4) สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองจากศาล กรณีถูกควบคุมโดยมิชอบด้วยกฎหมาย²²

สิทธิข้อนี้ได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 มาตรา 31 ฉบับ (2511) มาตรา 29 ฉบับ (2517) มาตรา 33 และฉบับ (2521) มาตรา 28 ซึ่งบัญญัติว่า “ในกรณีที่มีการคุมขังตัวบุคคล ผู้ถูกคุมขังเองก็ดี พนักงานอัยการก็ดี บุคคลอื่นเพื่อประโยชน์ของผู้ถูกคุมขังก็ดี มีสิทธิร้องต่อศาลท้องที่ซึ่งอาจมีการพิจารณาคดีอาญาว่าการคุมขังเป็นการมิชอบ

²¹ แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญา (ฉบับที่ 22) พ.ศ.2547.

²² เสียงชัย สุมิตรวสันต์. (2537). เล่มเดิม. หน้า 24.

ด้วยกฎหมาย เมื่อมีคำร้อง เช่นว่านี้ ให้ศาลดำเนินการไต่สวนฝ่ายเดียวโดยด่วน ถ้าเห็นว่าคำร้องนั้น มีมูล ศาลมีอำนาจสั่งผู้คุมขังให้นำตัวผู้ถูกคุมขังมาศาลโดยพลัน และถ้าผู้คุมขังแสดงให้เป็นที่พอใจ ไม่ได้ว่าการคุมขังเป็นการชอบด้วยกฎหมาย ก็ให้ศาลสั่งปล่อยตัวผู้ถูกคุมขังไปทันที” กลไกดังกล่าวมีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองเสรีภาพของบุคคลจากการกระทำที่ละเมิดกฎหมายอย่างรวดเร็ว โดยไม่สามารถที่จะรอให้รัฐเข้ามาช่วยคุ้มครองได้ทันที หรือแม้เป็นการกระทำจากฝ่ายรัฐเอง ก็ตาม หลักการดังกล่าวนี้เรียกว่า Habeas Corpus ซึ่งมีที่มาจากประเทศอังกฤษ และได้รับการรับรองไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทย มาตรา 90

2.3.1.1 สิทธิที่จะได้รับการสอบสวนและดำเนินคดีด้วยความถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

แนวความคิดในเรื่องสิทธิดังกล่าว จากการศึกษาพบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หลายๆ ฉบับ ได้มีการบัญญัติหลักเกณฑ์ในเรื่องการดำเนินคดีอาญาความถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของบุคคลในกระบวนการยุติธรรมให้ได้รับการสอบสวนหรือพิจารณาคดีด้วยความถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม ไม่ว่าผู้นั้นจะอยู่ในฐานะเป็นผู้เสียหาย ผู้ต้องหา หรือจำเลย ก็ตามโดยปรากฏรายละเอียด ดังนี้

1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517

รัฐธรรมนูญ ฉบับนี้ได้มีการรับรองหลักการดำเนินคดีอาญาด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรมไว้เป็นฉบับแรก โดยปรากฏอยู่ในมาตรา 34 ที่บัญญัติว่า “ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลย มีสิทธิที่จะได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม...”

2) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534

รัฐธรรมนูญ ฉบับนี้ได้บัญญัติรับรองหลักการในเรื่องการดำเนินคดีอาญาด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรมไว้ในมาตรา 31 และมาตรา 64 ดังนี้

มาตรา 31 “ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิที่จะได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม”

มาตรา 64 “รัฐพึงจัดระบบงานของกระบวนการยุติธรรม ให้มีประสิทธิภาพและเกิดความยุติธรรมแก่ประชาชนเท่าเทียมกันโดยทั่วถึง และให้เป็นไปด้วยความสะดวกรวดเร็ว”

3) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

รัฐธรรมนูญ ฉบับนี้ได้บัญญัติรับรองหลักการดำเนินคดีอาญาด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรมไว้ดังเช่นรัฐธรรมนูญฯ ฉบับก่อนๆ กล่าวคือ

มาตรา 241 วรรคแรก บัญญัติว่า “ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิที่จะได้รับการสอบสวนหรือพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม ในชั้นสอบสวนผู้ต้องหาสิทธิให้ทนายความหรือผู้ซึ่งตนไว้วางใจเข้าฟังการสอบสวนปากคำตนได้”

4) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 (ฉบับปัจจุบัน)

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้บัญญัติรับรองหลักการในเรื่องสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีโดยรวดเร็ว และเป็นธรรมไว้เช่นกัน โดยปรากฏอยู่ในมาตรา 40 ซึ่งบัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรมดังต่อไปนี้

- (1) สิทธิเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยง่าย สะดวก รวดเร็ว และทั่วถึง
- (2) สิทธิพื้นฐานในกระบวนการพิจารณา ซึ่งอย่างน้อยต้องมีหลักประกันขั้นพื้นฐานเรื่องการได้รับการพิจารณาโดยเปิดเผย การได้รับทราบข้อเท็จจริงและตรวจเอกสารอย่างเพียงพอ การเสนอข้อเท็จจริง ข้อโต้แย้ง และพยานหลักฐานของตน การคัดค้านผู้พิพากษาหรือตุลาการ การได้รับการพิจารณาโดยผู้พิพากษาหรือตุลาการที่นั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะ และการได้รับทราบเหตุผลประกอบคำวินิจฉัย คำพิพากษา หรือคำสั่ง

(3) บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะให้คดีของตนได้รับการพิจารณาอย่างถูกต้อง รวดเร็วและเป็นธรรม

(4) ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา โจทก์ จำเลย คู่กรณี ผู้มีส่วนได้เสีย หรือพยานในคดีมีสิทธิได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งสิทธิในการได้รับการสอบสวนอย่างถูกต้อง รวดเร็ว เป็นธรรม และการไม่ให้ถ้อยคำเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง

(5) ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา จำเลย และพยานในคดีอาญา มีสิทธิได้รับความคุ้มครอง และความช่วยเหลือที่จำเป็นและเหมาะสมจากรัฐ ส่วนค่าตอบแทน ค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายที่จำเป็น ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

(6) เด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ หรือผู้พิการหรือทุพพลภาพ ย่อมมีสิทธิได้รับความคุ้มครองในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีอย่างเหมาะสม และย่อมมีสิทธิได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในคดีที่เกี่ยวกับความรุนแรงทางเพศ

(7) ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีที่ถูกต้องรวดเร็ว เป็นธรรม และโอกาสในการต่อสู้คดีอย่างเพียงพอ การตรวจสอบหรือได้รับทราบพยานหลักฐานตามสมควร การได้รับความช่วยเหลือในทางคดีจากทนายความ และการได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว

(8) ในคดีแพ่ง บุคคลมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายอย่างเหมาะสมจากรัฐ”

ความมุ่งหมายของบทบัญญัติดังกล่าวเป็นหลักประกันความมีอิสรภาพและเสรีภาพในการดำเนินชีวิตโดยไม่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมจากอำนาจรัฐในเวลานานเกินสมควร อันจะทำให้

ต้องเสียสิทธิบางอย่างที่เขาควรมีควรได้ ดังนั้น สิทธิที่จะได้รับการสอบสวนหรือพิจารณาคดีอาญาด้วยความรวดเร็ว และเป็นธรรมนับได้ว่าเป็นหลักการปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนในอันที่จะได้รับความยุติธรรมโดยกฎหมายอย่างเสมอภาค

จากบทบัญญัติรัฐธรรมนูญดังกล่าวข้างต้น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ก็ได้มีการบัญญัติรับรองสิทธิของบุคคลในคดีอาญาที่จะได้รับการพิจารณาคดีอาญาด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรมไว้เช่นกัน โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 8 ที่ว่า “นับแต่เวลาที่ไต่ขึ้นฟ้องแล้ว จำเลยมีสิทธิดังต่อไปนี้ (1) ได้รับการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม.....”

บทบัญญัติดังกล่าวถือเป็นการคุ้มครองสิทธิของจำเลยจากมุมมองที่ว่าจำเลยนั้นเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ว่าเขามีความผิด ดังนั้น การที่มีการพิจารณาและพิพากษาโดยเร็วก็จะทำให้ผู้บริสุทธิ์ได้พ้นจากสภาพที่ต้องตกใจเป็นจำเลยภายในระยะเวลาที่รวดเร็วด้วย²³

แต่สำหรับการสอบสวนด้วยความรวดเร็ว นั้น มีการบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 130 ที่ว่า “ให้เริ่มการสอบสวนโดยมิชักช้า จะทำการในที่ไหนใดเวลาใดแล้วแต่จะเห็นสมควร โดยผู้ต้องหาไม่จำเป็นต้องอยู่ด้วย” บทบัญญัตินี้แสดงให้เห็นว่าการดำเนินคดีในชั้นสอบสวนเป็นความลับ โดยข้อกฎหมายวางหลักไว้ว่า พนักงานสอบสวนสามารถทำการสอบสวนได้โดยไม่จำเป็นต้องกระทำต่อหน้าผู้ต้องหา

และในมาตรา 134 วรรค 3 ที่ว่า “ผู้ต้องหาที่มีสิทธิได้รับการสอบสวนด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม” แต่ปัญหาว่าการกระทำอย่างไรจะถือว่าเป็นการสอบสวนที่รวดเร็วหรือชักช้า หรือไม่ประการใดนั้น สามารถศึกษาได้จากคำพิพากษาศาลฎีกาดังต่อไปนี้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 430/2546²⁴

จำเลยต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่า กระทำความผิดฐานมีเฮโรอีนและกัญชาไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย ถูกลงโทษจำคุก 6 ปี 6 เดือน ตามคดีอาญาหมายเลขแดงที่ 5694/2539 ของศาลอาญากรุงเทพใต้ ต่อมาวันที่ 18 กันยายน 2539 ซึ่งเป็นวันเกิดเหตุคดีนี้ จำเลยอยู่ระหว่างต้องโทษในคดีดังกล่าว โดยถูกขังอยู่ที่เรือนจำกลางคลองเปรม เจ้าพนักงานราชทัณฑ์ได้ตรวจค้นจำเลย แล้วแจ้งข้อกล่าวหาแก่จำเลยว่ามีเฮโรอีนของกลางไว้ในครอบครอง และทำบันทึกการจับกุมตามเอกสารหมายเลข จ.2 วันที่ 21 ตุลาคม 2539 ผู้บัญชาการเรือนจำกลางคลองเปรมมีหนังสือถึงผู้กำกับสถานีตำรวจนครบาลประจักษ์แจ้งความดำเนินคดีแก่จำเลย ต่อมาวันที่ 11 มิถุนายน 2541 ร้อยตำรวจเอก ส.

²³ ชาญณรงค์ ปรานีจิตต์. (2543). รายงานการวิจัยเรื่องการวิจัยเพื่อหาวิธีลดปริมาณคดีที่เข้าสู่ศาลและความรวดเร็วในการดำเนินคดี. หน้า 287.

²⁴ อุทัย อาทิวา. (2554). เล่มเดิม. หน้า 101.

พนักงานสอบสวน สถานีตำรวจนครบาลประจักษ์ฯ ไปสอบสวนจำเลยที่เรือนจำกลางคลองเปรม ทำบันทึกการแจ้งสิทธิต่อผู้ถูกจับหรือผู้ต้องหา บันทึกการแจ้งข้อกล่าวหา บัญชีของกลางคดีอาญา และส่งของกลางไปให้กองพิสูจน์หลักฐานตรวจพิสูจน์ วันที่ 22 มิถุนายน 2542 ร้อยตำรวจเอก ส. มอบสำนวนการสอบสวนให้พันตำรวจโท บ. สอบสวนต่อ และโจทก์ฟ้องคดีเมื่อวันที่ 6 กันยายน 2542 มีปัญหาต้องวินิจฉัยตามฎีกาของโจทก์เพียงข้อเดียวว่า การสอบสวนคดีนี้ชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ โดยโจทก์ฎีกาว่าพนักงานสอบสวนได้มีหนังสืออายัดตัวจำเลยเมื่อปี พ.ศ. 2539 ถือว่าเริ่มมีการสอบสวนตั้งแต่นั้นมา การสอบสวนคดีนี้จึงชอบด้วยกฎหมาย ศาลฎีกาเห็นว่า โจทก์มีร้อยตำรวจเอก ส. เบิกความในเรื่องนี้เพียงปากเดียวว่า เรือนจำกลางคลองเปรมส่งเรื่องให้พยานประมาณปี พ.ศ. 2539 พยานจึงส่งเรื่องให้อายัดตัวจำเลยไว้ที่เรือนจำดังกล่าว ร้อยตำรวจเอก ส. เบิกความลอยๆ เพียงประโยคเดียว โดยไม่ได้ระบุให้แน่นอนว่าขออายัดตัวจำเลยเมื่อไร โจทก์ไม่มีพยานเอกสาร หรือพยานบุคคลปากอื่นสนับสนุนคำเบิกความของร้อยตำรวจเอก ส. การกระทำต่างๆ ในการสอบสวน ปรากฏว่าเพิ่งกระทำ เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2541 จึงไม่น่าเชื่อว่าพนักงานสอบสวนได้มีหนังสืออายัดตัวจำเลย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539

อย่างไรก็ตามแม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 241 วรรคแรก บัญญัติว่า ในคดีอาญาผู้ต้องหาที่มีสิทธิได้รับการสอบสวนด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 130 บัญญัติว่า ให้เริ่มการสอบสวนโดยมิชักช้า จะทำการในที่ไหนเวลาใด แล้วแต่จะเห็นสมควร โดยผู้ต้องหาไม่จำเป็นต้องอยู่ด้วย อันเป็นบทบัญญัติเพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องหาให้ได้รับผลกระทบจากการเป็นผู้ต้องหาให้น้อยที่สุด แต่ไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายว่า ถ้าพนักงานสอบสวนไม่ได้ทำการสอบสวนโดยมิชักช้าแล้ว การสอบสวนนั้นจะเป็นการสอบสวนที่ไม่ชอบ ดังนั้น เมื่อการสอบสวนคดีนี้กระทำโดยเจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายให้อำนาจและหน้าที่ทำการสอบสวนจึงเป็นการสอบสวนที่ชอบ ที่ศาลอุทธรณ์วินิจฉัยว่า พนักงานสอบสวนเพิ่งเริ่มสอบสวนหลังจากได้รับมอบหมายจากผู้บังคับบัญชา เกือบ 2 ปี เป็นการที่ไม่ปฏิบัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 130 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 241 วรรคแรก จึงเป็นการสอบสวนที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายทำให้โจทก์ไม่มีอำนาจฟ้องและพิพากษายกฟ้องโจทก์ โดยยังมีได้วินิจฉัยอุทธรณ์ของจำเลยนั้น ไม่ต้องด้วยความเห็นของศาลฎีกา จึงเห็นสมควรย้อนสำนวนให้ศาลอุทธรณ์พิจารณาและพิพากษาใหม่ตามประเด็นที่จำเลยอุทธรณ์ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 243 และ มาตรา 247 ประกอบด้วย ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 15

พิพากษายกคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ ให้ศาลชั้นต้นส่งสำนวนคืนไปยังศาลอุทธรณ์ เพื่อให้พิพากษาใหม่ตามรูปคดี

คดีนี้มีหมายเหตุท้ายฎีกา โดยท่านผู้พิพากษา ดร.จิตติ วีระเวสส์ สรุปได้ดังนี้

สิทธิที่จะได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาโดยเร็ว ต่อเนื่องและเป็นธรรมตามบทบัญญัติ มาตรา 241 วรรคแรก ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาจากหลักการ ดำเนินกระบวนการยุติธรรมโดยรวดเร็ว (Speedy Trial) ซึ่งเป็นหลักคุ้มครองความยุติธรรมในการ ดำเนินการดังกล่าวให้เสร็จสิ้นโดยปราศจากความล่าช้าที่ไม่มีเหตุผล เพื่อให้สอดคล้องกับหลัก นิติธรรม (Rule of Law) และลดความไม่ยุติธรรมที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยต้องสูญเสียไปในระหว่าง เวลานั้น ดังนั้น บทบัญญัติในมาตรานี้จึงเป็นหลักประกันสำคัญในการปกป้องมิให้มีการคุมขัง ผู้ต้องหาก่อนการพิจารณาคดีที่เกินเลยหรือไม่เหมาะสม เพื่อบรรเทาความกังวลของประชาชน และสามารถดำเนินกล่าวโทษต่อรัฐหากมีกรณีดังกล่าวเกิดขึ้น รวมทั้งมีความเป็นไปได้ที่จะให้ ผู้ต้องหาหรือจำเลยสามารถจัดการกับปัญหาความล่าช้าดังกล่าวได้ด้วยตัวของเขาเองด้วย

ข้อเท็จจริงในคดีนี้ปรากฏว่าจำเลยเป็นชาวต่างประเทศต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก อยู่ในเรือนจำ 6 ปี 6 เดือน และในระหว่างที่ถูกจำคุกจำเลยถูกตรวจพบว่ามีเฮโรอีนไว้ในครอบครอง โดยมีการทำบันทึกการจับกุมในความผิดดังกล่าว เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2539 แต่ผู้บัญชาการเรือนจำ มีหนังสือแจ้งความดำเนินคดีแก่จำเลยต่อผู้กำกับการสถานีตำรวจ เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2541 ซึ่งเป็นเวลาหลังจากทำบันทึกการจับกุมถึง 1 ปี 7 เดือนเศษ จากนั้น พนักงานสอบสวนคนแรก ก็รีบดำเนินการสอบสวนและส่งของกลางไปตรวจพิสูจน์ จนถึงวันที่ 22 มิถุนายน 2542 จึงมอบ สำนวนการสอบสวนให้พนักงานสอบสวนคนที่สองดำเนินการต่อ และปรากฏว่าพนักงานอัยการ โจทก์ ฟ้องคดีเมื่อวันที่ 6 กันยายน 2542 ซึ่งเป็นเวลาภายหลังนับจากเริ่มทำการสอบสวนครั้งแรก ถึง 1 ปี 3 เดือน โดยปัญหาที่เกิดขึ้นมาให้พิจารณาในชั้นฎีกาของคดีนี้มีเพียงว่า การสอบสวนคดีนี้ ชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ หากพิจารณาในแง่ของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ มาตรา 241 วรรคแรก ที่ให้สิทธิต่อผู้ต้องหาในอันที่จะได้รับการสอบสวนอย่างรวดเร็ว ก็คงต้องพิจารณาว่าการสอบสวน ที่ใช้เวลานานถึง 1 ปี 3 เดือนนั้น มีเหตุผลที่จะอ้างถึงความล่าช้าที่เกิดขึ้นได้หรือไม่ ซึ่งข้อเท็จจริง ในคดีนี้ไม่ปรากฏ แต่ถ้าพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 130 ที่ให้ เริ่มทำการสอบสวนโดยไม่ชักช้า ก็ปรากฏข้อเท็จจริงในคดีว่า หลังจากที่ทางสถานีตำรวจได้รับ หนังสือแจ้งจากผู้บัญชาการเรือนจำแล้ว พนักงานสอบสวนก็รีบดำเนินการสอบสวน มีการแจ้งสิทธิ แจ้งข้อกล่าวหา ทำบัญชีของกลางคดีอาญา รวมทั้งส่งของกลางไปตรวจพิสูจน์หลักฐานตามลำดับ ขั้นตอน ซึ่งกรณีนี้ถือว่าได้เริ่มทำการสอบสวนแล้ว ดังนั้น จะถือว่าชักช้าไม่ได้ เพียงแต่ประเด็นที่ น่าสนใจอยู่ที่ช่วงระยะเวลาที่สอบสวนว่าเป็นการล่าช้า (Length of delay) ไม่รวดเร็วตามที่รัฐธรรมนูญ บัญญัติไว้หรือไม่ เมื่อพิจารณาถึงสิทธิของผู้ต้องหาในอันที่จะได้รับการสอบสวนที่รวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรมในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ จะเห็นได้ว่า กำหนดไว้เป็นเพียงหลักการ แต่รายละเอียด แห่งขั้นตอนการดำเนินการสอบสวนที่รวดเร็วไม่ล่าช้านั้นต้องมีการตราเป็นกฎหมายลูกออกมา

รองรับสิทธิดังกล่าวให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่มุ่งคุ้มครองสิทธิในทางอาญาของประชาชน ซึ่งปัจจุบันยังไม่มี²⁵

2.3.1.2 สิทธิและประโยชน์ของผู้ต้องขัง ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์²⁶

สิทธิ (RIGHT) หมายถึง อำนาจอันชอบธรรม หรืออำนาจที่จะกระทำการใดๆ ได้อย่างอิสระ โดยได้รับการรับรองจากกฎหมาย

ประโยชน์ (BENEFIT) หมายถึง ผลที่ได้ตามต้องการหรือ สิ่งที่เป็นผลดีหรือเป็นคุณ

โดยทั่วไปเรามักจะเคยได้ยินและใช้ คำว่า “สิทธิ” กับ “ประโยชน์” ควบคู่กันไปเสมอๆ แต่คำทั้งสองคำก็มิได้มีความหมายที่เหมือนกันเสียทีเดียว โดยเฉพาะในทางราชทัณฑ์ ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 ได้บัญญัติถ้อยคำที่เกี่ยวกับ สิทธิและประโยชน์ไว้ ดังนี้

(กรณีเกี่ยวกับสิทธิ) มาตรา 42 บัญญัติว่า “นักโทษเด็ดขาดที่ถูกปล่อยพ้นโทษไปนั้น มีสิทธิได้รับใบสำคัญในการปล่อย...” ใบสำคัญในการปล่อยตัวนี้มีชื่อเฉพาะว่า ใบบริสุทธิ์ เรือนจำหรือทัณฑสถานทุกแห่งมีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องออกใบบริสุทธิ์ให้กับผู้ต้องขังทุกรายที่ปล่อยตัวหรือเมื่อครบกำหนดพ้นโทษ หากเรือนจำหรือทัณฑสถานแห่งใดไม่ออกใบบริสุทธิ์ให้ก็ถือว่าไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายที่วางไว้

สิทธิพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์และผู้ต้องขังต้องรับรู้ร่วมกันและเป็นสิทธิสากลตามมาตรฐานขององค์การสหประชาชาติ ว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ในส่วนของมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ คือ สิทธิในการร้องทุกข์ของผู้ต้องขัง ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 บัญญัติรับรองสิทธิดังกล่าวไว้ สรุปได้ว่า ผู้ต้องขังทุกคนมีสิทธิในการร้องทุกข์หรือเสนอเรื่องราวใดๆ ต่อเจ้าหน้าที่เรือนจำ อธิบดี รัฐมนตรี หรือทูตเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์ โดยอาจกระทำด้วยวาจา หรือด้วยการยื่นหนังสือ ซึ่งหากผู้ต้องขังไม่สามารถจัดหาเครื่องเขียนส่วนตัวได้ ทางเรือนจำมีหน้าที่ต้องจัดหาให้ และหากผู้ต้องขังขอสงวนข้อความเป็นความลับ ก็ห้ามเจ้าหน้าที่เปิดออกอ่าน หรืออยู่ในบริเวณใกล้เคียงในระยะที่อาจอ่านเข้าใจข้อความ หรือขออ่าน หรือยอมให้อื่นกระทำการเช่นนั้น นอกจากผู้ต้องขังจะยินยอมเอง และเจ้าหน้าที่เรือนจำต้องจัดส่งไปยังผู้รับที่ผู้ต้องขังระบุ เพื่อดำเนินการต่อไปตามสมควร การที่กฎหมายระบุให้ผู้ต้องขังมีสิทธิประการใด พนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐย่อมมีหน้าที่ในการที่จะปฏิบัติการเพื่อรองรับสิทธินั้นๆ หากพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำการอันเป็นการละเมิด หรือจำกัดสิทธิที่กฎหมายรองรับ ผู้เสียหายย่อมใช้สิทธิร้องทุกข์หรือร้องเรียนได้โดยชอบ

²⁵ อุทัย อาทิวา. (2554). เล่มเดิม. หน้า 102-104.

²⁶ ขนิษฐนันท์ อภิหรษากร. (2552). เล่มเดิม. หน้า 106-109

(กรณีเกี่ยวกับประโยชน์) มาตรา 32 บัญญัติว่า “นักโทษเด็ดขาดคนใดแสดงให้เห็นความประพฤติดี มีความอดสาหัส ความก้าวหน้าในการศึกษาและทำงานเกิดผลดีหรือความดีความชอบแก่ทางราชการเป็นพิเศษ อาจได้รับประโยชน์อย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง ดังต่อไปนี้

- (1) ให้ความสะดวกในเรื่องจำ ตามที่อธิบดีกำหนดไว้ในข้อบังคับ
- (2) เลื่อนชั้น
- (3) ตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่ช่วยเหลือเจ้าพนักงานเรือนจำ
- (4) ลาไม่เกินสี่วันในคราวหนึ่ง...
- (5) พักการลงโทษ...
- (6) ลดวันต้องโทษจำคุก...
- (7) ในการลดวันต้องโทษตาม (๖) ให้มีคณะกรรมการ...
- (8) นักโทษเด็ดขาดที่ส่งออกไปทำงานสาธารณะนอกเรือนจำ...”

จากที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ในการร้องเรียนขอให้เร่งรัดดำเนินคดีที่พนักงานสอบสวนได้แจ้งอายัดตัวไว้ของผู้ต้องขัง ผู้ต้องขังมักจะอ้างมาในคำร้องเสมอๆ ว่าการที่ตนถูกอายัดตัวไว้นั้น ทำให้ต้องเสียสิทธิหรือประโยชน์บางประการตามกฎหมายราชทัณฑ์ กรณีดังกล่าวทำให้ต้องสงสัยว่าการได้รับสิทธิหรือประโยชน์ของผู้ต้องขังนั้น เป็นไปโดยอัตโนมัติหรือต้องขึ้นอยู่กับความประพฤติส่วนตัวของผู้ต้องขังด้วยหรือไม่

(กรณีบทบัญญัติที่ไม่ได้ระบุไว้ชัดเจนว่าเป็นสิทธิหรือเป็นประโยชน์) เช่น ในมาตรา 11 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ซึ่งบัญญัติว่า “รัฐมนตรีมีอำนาจแยกประเภทหรือชั้นของผู้ต้องขัง และวางเงื่อนไขในการย้ายจากประเภทหรือชั้นหนึ่งไปยังอีกประเภทหรือชั้นหนึ่งโดยวิธีเลื่อนชั้นหรือลดลง ตลอดจนการปฏิบัติต่างๆ สำหรับผู้ต้องขัง” และวรรคสอง “คนต้องขังและคนฝากให้แยกขังไว้ต่างหากจากนักโทษเด็ดขาดเท่าที่จะกระทำได้” บทบัญญัติมาตรานี้ได้วางแนวทางการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเพื่อประโยชน์ในการควบคุม และการพัฒนาพฤตินิสัยเป็นสำคัญ โดยมีเจตนารมณ์ที่ไม่ต้องการให้ผู้ต้องขังในแต่ละประเภทหรือแต่ละชั้นเข้าไปปะปนกันเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้มีโอกาสดำเนินการผิดกฎหมายที่ไม่ดีระหว่างกัน และตามหลักของกระบวนการยุติธรรมในประเทศไทย ผู้ต้องขังระหว่างสอบสวนหรือพิจารณาคดี ยังต้องถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาว่าเป็นผู้กระทำผิด ดังนั้น จึงต้องมีการปฏิบัติที่แตกต่างจากนักโทษเด็ดขาดด้วย

2.3.2 การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องหาในระดับสากล²⁷

2.3.2.1 กฎบัตรสหประชาชาติ (Charter of the United Nations)

“กฎบัตรสหประชาชาติ” ถือกำเนิดและมีการลงนามรับรองกฎบัตร เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน ค.ศ. 1943 นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการยอมรับสิทธิมนุษยชนในระดับโลกก็ได้ ดังที่ปรากฏในคำปรารภโดยมีสาระบางตอนยืนยันว่า “เราในฐานะประชาชนของสหประชาชาติมีเจตจำนงแน่วแน่ที่จะยืนยันความศรัทธาในสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ในศักดิ์ศรี และคุณค่าของมนุษย์...”²⁸ โดยชี้แจงไว้ด้วยหลักการสำคัญ เช่น หลักการไม่เลือกปฏิบัติ (Non-discrimination) เป็นหลักการที่ประกาศครั้งแรกในกฎบัตรสหประชาชาติซึ่งกำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนโดยไม่เลือกปฏิบัติด้วยเหตุผลทางด้านเผ่าพันธุ์ เพศ ภาษา และศาสนา โดยมีสาระสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก การห้ามปฏิบัติที่แตกต่าง ดังนั้น หากการดำเนินการใดๆ ของรัฐเป็นการกระทำเพื่อให้สิทธิ หรือลดทอนสิทธิ หรือประโยชน์ของประชาชนแล้วจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน และในประการต่อมา จะต้องเป็นการกระทำในทางยืนยัน (re-affirmative action) ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่มุ่งหมายส่งเสริมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นพิเศษเพื่อให้บุคคลที่อยู่ในสถานะที่เสียเปรียบกว่าได้รับโอกาสที่จะใช้สิทธิได้เท่าเทียมกับผู้อื่น ต่อมาหลักการดังกล่าวได้ถูกนำไปบัญญัติไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มาตรา 3 โดยวางหลักการสำคัญไว้ว่า “ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน” และตราสารสิทธิมนุษยชนต่อมาเกือบทุกเรื่องได้บรรจุหลักการนี้ไว้ในมาตราต้นๆ²⁹ เช่น กติการะหว่างประเทศ เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังได้มีการกำหนดมาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (United Nations Standards on Criminal Justice) อันเป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาไว้หลายประการ เช่น

1) ประมวลระเบียบการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย ค.ศ. 1979 (ข้อ 1) วางหลักไว้ว่า “เจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมายพึงปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตามกฎหมายตลอดเวลาเพื่อบริการชุมชน และเพื่อปกป้องคุ้มครองบุคคลให้ปลอดภัยจากการกระทำที่ผิดกฎหมาย โดยจะต้องทุ่มเทการทำงานด้วยความรับผิดชอบตามมาตรฐานของวิชาชีพนั้น” และมีหมายเหตุของคำว่า “เจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย” ให้รวมถึงเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายทุกประเภทไม่ว่าจะได้รับการแต่งตั้งหรือเลือกตั้งที่มีอำนาจหน้าที่อย่างตำรวจ โดยเฉพาะ

²⁷ ไพศาล วัตรธรรม. (2548). การคุ้มครองสิทธิของบุคคลในการออกหมายจับ. หน้า 15-18.

²⁸ จรัญ โฆษณานันท์. (2545). สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน ปรัชญา กฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม. หน้า 269.

²⁹ วิชัย ศรีรัตน์. (2544, กันยายน-ธันวาคม). “พัฒนาการของสิทธิมนุษยชน.” ดุลพาห, 48, 3. หน้า 32.

อย่างยิ่งอำนาจในการจับกุม หรือคุมขัง โดยกำหนดให้การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานดังกล่าวต้องกระทำโดยเคารพ และมุ่งคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนพิทักษ์รักษาสีทิมมนุษยชนของบุคคลทุกคน (ข้อ 2) และจะใช้กำลังบังคับได้ก็ต่อเมื่อมีเหตุจำเป็นอย่างยิ่ง และเฉพาะกรณีเป็นการปฏิบัติหน้าที่บังคับใช้กฎหมายนั้นๆ (ข้อ 3) ซึ่งกรณีที่มีความจำเป็นโดยชอบตามพฤติการณ์เพื่อป้องกันอาชญากรรม หรือในการจับกุมผู้กระทำความผิด หรือผู้ต้องสงสัยโดยชอบด้วยกฎหมายและกฎหมายภายในของประเทศโดยทั่วไปจะต้องระบุข้อจำกัดให้การใช้กำลังบังคับดังกล่าวให้อยู่ในกรอบความพอดี

2) หลักการเพื่อการคุ้มครองบุคคลทุกคนที่ถูกคุมขังหรือจำคุก ค.ศ. 1988 เป็นหลักการที่ได้รับการรับรองโดยที่ประชุมสมัชชาทั่วไปโดยมติที่ 43/173 ลงวันที่ 9 ธันวาคม ค.ศ. 1988 โดยวางหลักเกณฑ์ในการใช้อำนาจรัฐในการจับกุมคุมขังหรือจำคุกว่าจะกระทำได้อย่างจำกัดเพียงเท่าที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติของกฎหมาย และโดยบุคคลผู้ที่กฎหมายระบุอำนาจหน้าที่นั้นไว้สำหรับการดังกล่าว (ข้อ 2) โดยการใช้อำนาจได้เพียงภายใต้หลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดและการใช้อำนาจหน้าที่นั้น พึงถูกตรวจสอบได้โดยองค์กรศาล หรือองค์กรอื่น (ข้อ 9) และผู้ถูกจับกุมคุมขังหรือจำคุกต้องได้รับแจ้งถึงรายละเอียดของการจับกุม คุมขัง จำคุก และเจ้าหน้าที่ต้องอธิบายให้ผู้นั้นทราบว่าผู้นั้นมีสิทธิตามกฎหมายอย่างไร และจะใช้สิทธินั้นได้อย่างไร (ข้อ 13) และผู้ถูกคุมขังในฐานะผู้ต้องสงสัย หรือผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดทางอาญานั้นพึงได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ และพึงได้รับการปฏิบัติเหมือนอย่างข้อสันนิษฐานนั้นด้วย โดยการจับกุมคุมขังบุคคลระหว่างการสอบสวนหรือพิจารณาจะกระทำได้อต่อเมื่อเป็นไปเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมและต้องกระทำภายใต้เงื่อนไข และวิธีการที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น (ข้อ 36) เป็นต้น

2.3.2.2 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (Universal Declaration of Human Rights 1948)³⁰

“ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” เป็นเอกสารที่ให้การรับรองคุ้มครองสิทธิที่มนุษย์พึงได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายบัตรสหประชาชาติรวมทั้งเสรีภาพขั้นมูลฐานสำหรับทุกคนทุกแห่งในโลก โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ ผู้ต้องหาเองก็ถือเป็นบุคคลประเภทหนึ่งที่ได้รับคามคุ้มครองเช่นกัน³¹ ดังนั้น จึงได้มีการบัญญัติหลักเกณฑ์ในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลไว้รวมทั้งได้วางกรอบในการจำกัดการแทรกแซงของรัฐไว้อย่างกว้างๆ โดยหลักเกณฑ์ที่สำคัญในการคุ้มครองคือมนุษย์ทั้งหลายเกิดมาพร้อมกับความมีอิสระมีศักดิ์ศรี และความเท่าเทียมกัน (ข้อ 1) ดังนั้น บุคคลใด

³⁰ วิชัย ศรีรัตน์. แหล่งเดิม. หน้า 17.

³¹ อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ. (2529). สิทธิของผู้ต้องหาในประเทศไทย สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย. หน้า 12.

จะถูกทรมาน หรือได้รับการปฏิบัติหรือลงโทษโดยวิธีการโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือหยามเกียรติมิได้ (ข้อ 5) และที่สำคัญบุคคลใดจะถูกจับ กักขังโดยพลการมิได้ (ข้อ 9)

หลักการดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนย่อมมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และมีสิทธิเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะสิทธิและเสรีภาพในชีวิต และร่างกาย แม้บุคคลนั้นจะเป็นผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้กระทำความผิดทางอาญา ก็ตาม การจับกุม กักขัง รวมถึงการปฏิบัติต่อผู้ถูกกล่าวหาจะต้องคำนึงถึงหลักการเหล่านี้ กล่าวคือ จะต้องกระทำโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติของกฎหมายที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด และต้องปฏิบัติต่อบุคคลเช่นนี้โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์³² และการคุ้มครองดังกล่าวยังรวมไปถึงการคุ้มครองระหว่างการพิจารณาคดี เช่น สิทธิเท่าเทียมกันที่จะได้รับการพิจารณาคดีอย่างเปิดเผยและเป็นธรรม โดยคณะบุคคลที่เป็นอิสระไม่ลำเอียง (ข้อ 10) โดยอยู่บนข้อสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นบริสุทธิ์ (ข้อ 11) เป็นต้น

2.3.2.3 กติการะหว่างประเทศด้วยสิทธิของพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966)

สำหรับ “กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิของพลเมือง และสิทธิทางการเมือง” เป็นกฎหมายระหว่างประเทศที่มีเนื้อหาสาระเป็นการรับรองหลักการว่าด้วยสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ โดยมีบทบัญญัติ รวมทั้งสิ้น 53 ข้อ ในข้อ 1-27 เป็นการรับรองสิทธิเสรีภาพ ส่วนในข้อ 28-53 เป็นวิธีการดำเนินงานเพื่อบังคับการให้เป็นไปตามสิทธิเสรีภาพที่รับรองไว้ได้วางหลักประกันสิทธิเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหา โดยมีใจความสอดคล้องกับปณิญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนหลายประการ อาทิเช่น³³

1) หลักเกณฑ์ในการกำหนดมาตรการควบคุมการใช้อำนาจของรัฐที่จะจับกุม คุมขังบุคคล จะต้องทำภายในขอบเขตที่กฎหมายกำหนด และได้รับการตรวจสอบโดยองค์กรภายนอก ได้แก่ ศาล โดยการส่งตัวผู้ถูกจับแก่ศาลเพื่อตรวจสอบถึงเหตุที่จับทันทีที่ถูกจับและมีสิทธิร้องขอต่อศาลให้ตรวจสอบความชอบธรรมของการจับหรือควบคุมได้ และมีสิทธิร้องขอให้ปล่อยกรณีที่มีการควบคุมตัวโดยมิชอบด้วยกฎหมาย และมีสิทธิได้รับค่าสินไหมทดแทนในกรณีการควบคุมกระทำโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งบัญญัติไว้ใน ข้อ 9 (1)-(5) ซึ่งสอดคล้องกับปณิญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มาตรา 9 ซึ่งองค์การสหประชาชาติได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “จับกุม คุมขัง โดยพลการ” ว่า หมายถึง การจับกุม คุมขังที่ผิดกฎหมาย และไม่ยุติธรรมตามกฎหมายสากล

³² ชาญเชวาร์ ไชยานุกิจ. (2542). “สิทธิมนุษยชนกับกระบวนการยุติธรรม.” *บทบัญญัติ*, 4, 55. หน้า 169- 170.

³³ ไพศาล วัดธรรม. (2548). เล่มเดิม. หน้า 18-19.

2) สิทธิได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรมในระหว่างการดำเนินคดี และสิทธิที่จะต่อสู้คดีอย่างเต็มที่ ได้มีการรับรองสิทธิของบุคคลทุกคนที่จะได้รับการพิจารณาของศาลในคดีอาญาไว้ในข้อที่ 14 เช่น บุคคลจะได้รับการพิจารณาคดีอาญาอย่างเสมอภาคและเป็นธรรมโดยเปิดเผยในศาลที่มีอำนาจอิสระและเป็นกลาง และได้รับการสันนิษฐานว่า เป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำความผิดตามกฎหมาย และได้รับหลักประกันขั้นต่ำอย่างเสมอภาคเต็ม เช่น สิทธิได้รับแจ้งข้อหาสิทธิในการพิจารณาต่อหน้า เป็นต้น

เนื่องจากหลักเกณฑ์ในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในต่างประเทศ ถือเป็นหลักสากลที่ได้รับการยอมรับมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ที่ตกเป็นผู้ต้องหาในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไม่ว่าการจับ การค้น การคุมขัง ซึ่งมาตรการดังกล่าวส่งผลกระทบต่อเนื้อตัวร่างกายรวมถึงทรัพย์สิน และชื่อเสียงของผู้ถูกใช้มาตรการดังกล่าวโดยตรง ดังนั้น จึงได้มีการวางหลักเกณฑ์ในการใช้มาตรการดังกล่าวให้เป็นบรรทัดฐาน เพื่อให้เกิดความสมดุล เพื่อให้การใช้อำนาจของรัฐเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และยังเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ถูกใช้มาตรการดังกล่าวด้วย โดยวางหลักที่สำคัญในการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกจับหลายประการ อาทิ หลักในการไม่เลือกปฏิบัติ การจับต้องไม่กระทำโดยพลการ และจะใช้กำลังได้ต่อเมื่อมีเหตุจำเป็นเร่งด่วนเท่านั้น นอกจากนี้ยังได้วางมาตรการในการตรวจสอบการใช้อำนาจดังกล่าวเพื่อให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่ได้วางไว้ เช่น การให้ศาลเป็นผู้ตรวจสอบเหตุในการจับ การขังและยังได้สร้างมาตรการในการเยียวยาผู้ที่ต้องเสียหายอันเนื่องมาจากการจับกุมหรือคุมขังโดยไม่ชอบ หลักการดังกล่าวนอกจากจะได้รับการยอมรับจากประเทศในซีกโลกตะวันตก และได้แพร่กระจายและซึมซับเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมของไทยด้วย

2.3.2.4 หลักการเพื่อการคุ้มครองบุคคลทุกคนที่ถูกคุมขังหรือจำคุก (Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment, 1988)³⁴

ที่ประชุมสมัชชาทั่วไปได้มีมติรับรอง มติที่ 43/173 ลงวันที่ 9 ธันวาคม ค.ศ. 1988 หลักการนี้โดยมีขอบเขตเพื่อใช้คุ้มครองสิทธิของบุคคลทุกคนที่ถูกคุมขังหรือจำคุกสำหรับในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจับนั้น ได้มีการบัญญัติไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 11 “บุคคลจะถูกคุมขังโดยปราศจากการไต่สวนของศาลหรือองค์กรอื่นไม่ได้ ศาลหรือองค์กรอื่นพึงมีอำนาจหน้าที่ในการทบทวนหรือตรวจสอบความชอบด้วยเหตุผลในการจะคุมขังผู้นั้นต่อไป”

ข้อ 32 “ผู้ที่ถูกคุมขังหรือที่ปรึกษาของผู้นั้นมีสิทธิที่จะร้องขอต่อศาลหรือองค์กรอื่นไม่ว่าเวลาใดก็ตามภายในหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดเพื่อให้ไต่สวนว่าการคุมขังนั้นเป็นไป

³⁴ ชัยวัฒน์ วัฒนะ. (2551). เหตุอภินิหารจับ ศึกษากรณี เหตุความร้ายแรงในการออกหมายจับ. หน้า 21.

โดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ และเพื่อขอให้มีการปล่อยตัวโดยไม่ชักช้า หากว่าการคุมขังนั้นเป็นไปโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย”

ข้อ 36 “ การจับกุมหรือคุมขังบุคคลในระหว่างการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีนั้น จะกระทำได้อต่อเมื่อเป็นไปเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมและต้องกระทำภายใต้เงื่อนไขและวิธีการที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น การออกคำสั่งจำกัดอิสรภาพของบุคคลโดยที่มิได้เป็นไปเพื่อป้องกันการขัดขวางกระบวนการยุติธรรมหรือเพื่อรักษาความปลอดภัยหรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสถานที่คุมขังนั้นแล้ว จะกระทำมิได้”

ข้อ 37 “ผู้ที่ถูกคุมขังในระหว่างการดำเนินคดีอาญานั้นจะต้องถูกนำตัวไปยังศาลหรือองค์กรอื่นตามที่กฎหมายกำหนดในทันทีที่จะกระทำได้นับแต่เวลาที่ผู้นั้นถูกจับกุม ทั้งนี้เพื่อจะได้มีการตรวจสอบและวินิจฉัยว่าการควบคุมตัวผู้นั้นเป็นการชอบหรือจำเป็นหรือไม่ การคุมขังบุคคลใดในระหว่างการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีนั้นจะกระทำไม่ได้ เว้นแต่มีหมายคุมขังที่ออกโดยชอบขององค์กรที่ออกคำสั่งคุมขังนั้น ผู้ที่ถูกคุมขังดังกล่าวมีสิทธิที่จะทำหนังสือระบุถึงสิ่งที่เขาได้รับการปฏิบัติในระหว่างที่ถูกคุมขังให้องค์กรที่ตรวจสอบความถูกต้องของการคุมขังดังกล่าวนั้นได้ทราบข้อเท็จจริงด้วย”³⁵

2.3.3 การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาโดยองค์กรตุลาการและองค์กรอัยการ³⁶

ในการดำเนินคดีอาญานั้น เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนก่อนฟ้อง (Pre-trial Stage) กล่าวคือ ก่อนที่คดีจะถูกเสนอต่อศาล ได้แก่กระบวนการพิจารณาชั้นตำรวจและพนักงานอัยการ จากนั้นก็เข้าสู่ขั้นตอนการพิจารณาของศาล (Trial Stage) ซึ่งในขั้นนี้เริ่มตั้งแต่คดีเข้าสู่การพิจารณาของศาล จนถึงการศึกษาพิพากษาของศาล และขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการยุติธรรม คือ ขั้นตอนการบังคับโทษตามคำพิพากษา กฎหมายให้อำนาจหน่วยงานต่างๆ ของรัฐเพื่อป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม และเพื่อแก้ไขปรับปรุงให้ผู้กระทำผิดกลับตัวเป็นคนดีเข้าสู่สังคมได้อย่างมีคุณภาพ โดยในแต่ละขั้นตอนเหล่านี้ ประกอบไปด้วยมาตรการต่างๆ ที่มีผลเป็นการละเมิดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนและบุคคลที่เกี่ยวข้องอยู่ไม่มากนักน้อย ดังนั้น ในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาจึงต้องกระทำภายในกรอบของกฎหมาย และเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน แต่อย่างไรก็ดีในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลจะอาศัยเพียงการร่างกฎหมายให้อำนาจอย่างเดียวนั้น ก็ไม่อาจ

³⁵ ซาติ ชัยเดชสุริยะ. (2549). มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา. หน้า 52.

³⁶ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. “การตรวจสอบถ่วงดุลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา.” บทบัณฑิตย์, เล่มที่ 64, ตอนที่ 3. หน้า 4.

บรรล่วัตถุประสงค์ของการคุ้มครองได้ จึงต้องมีกลไกหรือมาตรการในการควบคุมการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่ให้อยู่ในกรอบอำนาจที่กฎหมายกำหนดไว้ โดยเฉพาะในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเพื่อให้เกิดความโปร่งใสอันจะนำไปสู่การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ (Accountability) ประกอบกับการกำหนดมาตรการหรือกลไกต่างๆ ในการตรวจสอบและถ่วงดุลโดยองค์กรภายนอกหรือองค์กรภายใน เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลหรือประชาชนมีประสิทธิภาพและบรรล่วัตถุประสงค์ตามหลักนิติรัฐได้ โดยการตรวจสอบถ่วงดุลอาจแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ³⁷

1) การตรวจสอบถ่วงดุลภายในองค์กร

เป็นการตรวจสอบการใช้อำนาจหน้าที่โดยลำดับ “การบังคับบัญชา” และ “การกำกับดูแล” โดยให้ผู้บังคับบัญชาใช้อำนาจของตนในการตรวจสอบการใช้อำนาจของผู้ใต้บังคับบัญชา เมื่อเกิดการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายก็ให้ผู้บังคับบัญชาสามารถสั่งเพิกถอน แก้ไขเปลี่ยนแปลงได้

2) การตรวจสอบถ่วงดุลจากภายนอก

เป็นการตรวจสอบการใช้อำนาจโดยองค์กรอื่น เพื่อให้เกิดการคานอำนาจหรือถ่วงดุลอำนาจมิให้องค์กรใดใช้อำนาจเกินขอบเขต หรือโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ผลการตรวจสอบโดยองค์กรภายนอกนี้จะทำให้มีผลต่อการดำเนินการต่างๆ ทางคดี ซึ่งจะเป็นกลไกให้องค์กรผู้ใช้อำนาจระมัดระวังในการใช้อำนาจมากยิ่งขึ้น

2.3.3.1 การตรวจสอบถ่วงดุลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาโดยองค์กรตุลาการ³⁸

ในประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มักจะมีการแบ่งแยกอำนาจรัฐออกเป็น 3 ฝ่าย คือ 1. อำนาจนิติบัญญัติ 2. อำนาจบริหาร 3. อำนาจตุลาการ โดยแต่ละอำนาจจะถูกมอบหมายให้องค์กรต่างๆ กัน กล่าวคือ สภานิติบัญญัติสำหรับอำนาจนิติบัญญัติ ประมุขของรัฐหรือคณะรัฐมนตรีสำหรับอำนาจบริหาร และศาลสำหรับอำนาจตุลาการ จากที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเมื่อรัฐมีหน้าที่ในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของรัฐ จึงต้องมีการจัดสรรการใช้อำนาจขององค์กรต่างๆ เพื่อให้มีการถ่วงดุลและคานอำนาจกันอยู่ในตัว ซึ่งเราเรียกว่า “การแบ่งแยกอำนาจ” นั่นเอง ซึ่งในเรื่องนี้ มอนเตสกีเออ (นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส) ได้เขียนหนังสือชื่อ “เจตนารมณ์ของกฎหมาย” ซึ่งในบรรพ 11 บทที่ 6 ของหนังสือดังกล่าว กล่าวว่า

“เมื่ออำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหารได้รวมอยู่ในตัวบุคคลเดียวกันหรือในองค์กรเดียวกัน...เสรีภาพจะไม่มีเลย เพราะเราอาจเกรงว่ากษัตริย์หรือคณะบุคคลอันเดียวกันนั้นจะออกกฎหมายแบบทรราช และใช้บังคับกฎหมายโดยวิธีของทรราช

³⁷ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. แหล่งเดิม. หน้า 19.

³⁸ ไพศาล วัถตธรรม. (2548). เล่มเดิม. หน้า 19.

อีกอย่างหนึ่ง กรณีจะไม่มีเสรีภาพ ถ้าอำนาจในการตัดสินใจไม่แยกออกมาจากอำนาจนิติบัญญัติ ชีวิต และเสรีภาพของผู้อยู่ในปกครองจะต้องเผชิญกับการควบคุมที่ลำเอียง เพราะผู้พิพากษาจะกลายเป็นผู้ออกกฎหมาย ถ้าอำนาจนี้รวมเข้ากับอำนาจบริหาร ผู้พิพากษาที่อาจประพฤติตัวแบบรุนแรง และกดขี่

กรณีจะเป็นการอวดอ้างของทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าอำนาจทั้งสาม นั่นคือ การตรากฎหมาย การบังคับตามมติมหาชน และการพิจารณาคดีของเอกชน ได้ถูกใช้โดยบุคคลคนเดียวหรือองค์กรเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นกรณีของบรรดาขุนนางหรือประชาชนก็ตาม”

มองเตสกีเออได้แบ่งอำนาจออกเป็นสามประการคือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ (แยกกัน) ไม่รวมอยู่ในองค์กรเดียวกัน มิฉะนั้นประชาชนจะเดือดร้อน เขากล่าวว่าเป็นความจริงอยู่ชั่วฟ้าดินสลายว่า มนุษย์เราเมื่อมีอำนาจแล้วก็มักจะใช้อำนาจนั้นเกินไปจนกว่าจะถูกกำหนดขีดคั่นในการใช้ เขาจึงอาศัยหลักที่ว่าอำนาจหยุดยั้งอำนาจกล่าวคือ อำนาจเท่านั้นที่จะหยุดยั้งอำนาจได้³⁹ หลักการแยกอำนาจดังกล่าว มีอิทธิพลต่อการเมือง การปกครองในประเทศต่างๆ มากมาย ในปฏิญญาสิทธิมนุษยย์และพลเมืองของฝรั่งเศส ซึ่งสมัชชาแห่งชาติได้ลงมติเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม ค.ศ. 1789 ข้อ 16 ได้กล่าวถึงการแยกอำนาจไว้ว่า “สังคมใดไม่มีหลักประกันสิทธิโดยแท้จริง และไม่มีการแยกอำนาจโดยชัดเจน สังคมนั้นไม่มีรัฐธรรมนูญ”⁴⁰

สำหรับอำนาจตุลาการนั้น มีปัญหาถกเถียงกันว่า อำนาจตุลาการนั้นมีอยู่หรือไม่ ซึ่งตามความคิดของมองเตสกีเออ เห็นว่า มี โดยมองเตสกีเออเรียกว่า “อำนาจพิพากษา” สำหรับ Locke นั้น เห็นว่า ไม่มีอำนาจตุลาการ เพราะเขามีความเห็นที่ อำนาจตุลาการซ้อนอยู่กับอำนาจนิติบัญญัติ⁴¹

ปัญหาที่ว่าอำนาจตุลาการมีหรือไม่นั้น ความเห็นส่วนมาก เห็นว่า อำนาจตุลาการนั้นมีอยู่ แม้แต่ผู้ที่เห็นว่าอำนาจตุลาการเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจบริหารก็ยังมีความเห็นกันว่าเจ้าหน้าที่ที่จะทำหน้าที่ตุลาการนั้น ต้องเป็นเจ้าหน้าที่พิเศษจัดไว้โดยเฉพาะ

ความสำคัญของอำนาจตุลาการนั้นนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แม้จะมีความเห็นให้จัดอำนาจนี้อยู่ในส่วนของอำนาจบริหาร หรือการปฏิบัติการให้เป็นไปตามกฎหมาย แต่สิ่งหนึ่งที่มีความเห็นตรงกันก็คือ เจ้าหน้าที่ที่จะทำหน้าที่ตุลาการนั้นจะต้องเป็นเจ้าหน้าที่พิเศษที่จัดไว้โดยเฉพาะเพื่อให้การกระทำหน้าที่ดังกล่าวเป็นไปโดยสมบูรณ์ เป็นอิสระสามารถเหี่ยวร้างอำนาจอื่นๆ ได้สมดังเจตนารมณ์ของทฤษฎีการแบ่งแยกอำนาจ⁴²

³⁹ ไพอโรจน์ ชัยนาม. (2528). กฎหมายรัฐธรรมนูญ. หน้า 150.

⁴⁰ วิชา มหาคุณ. (2522). การใช้เหตุผลในทางกฎหมาย. หน้า 91.

⁴¹ เตือน บุณนาค. (2521, เมษายน). “การแยกอำนาจ.” วารสารนิติศาสตร์, 9, หน้า 79.

⁴² เตือน บุณนาค. แหล่งเดิม. หน้า 79-80.

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า อำนาจตุลาการและองค์กรตุลาการได้รับการยอมรับนับถือตลอดมาทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นอำนาจเป็นสถาบันที่คอยเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง การใช้อำนาจการกระทำที่ไม่ชอบ อันเป็นการล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคล จนอาจกล่าวได้ว่าอำนาจตุลาการมันคงเพียงใด เสรีภาพของประชาชนก็บริบูรณ์เพียงนั้น เมื่อองค์กรตุลาการเป็นกลไกเป็นเครื่องมือหนึ่งของรัฐในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน มุ่งเสริมสร้างให้เกิดความสงบสุขในสังคมส่วนรวม ผู้ต้องหาซึ่งเป็นบุคคลซึ่งได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จึงจำเป็นต้องได้รับการคุ้มครององค์กรตุลาการจึงมีความจำเป็นและเป็นความชอบธรรมอย่างยิ่งที่จะต้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหา และองค์กรตุลาการจะต้องมีส่วนในการคุ้มครองทุกขั้นตอนตามบทบาทอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ แม้ในขั้นก่อนการพิจารณาก็จำเป็นต้องมีการคุ้มครองด้วยเช่นกัน

2.3.3.2 การตรวจสอบถ่วงดุลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาโดยองค์กรอัยการ

ในการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (Public Prosecution) ซึ่งมีอัยการเป็นองค์กรในการดำเนินคดีที่สำคัญองค์กรหนึ่งนั้น อัยการไม่ใช่คู่แพ้นะกับผู้ต้องหาและจำเลย อัยการไม่ใช่คู่ความในเนื้อหาไม่ว่าในกรณีใด อย่างไรก็ตาม พนักงานอัยการในอดีตเมื่อเราเริ่มมีระบบอัยการใหม่ๆ ได้เข้าใจบทบาทของตนผิดพลาดจนต้องมีการตักเตือนกันว่า

“...บรรดาความในหน้าที่พนักงานอัยการที่ได้กล่าวไว้ในเวลาใดๆ พนักงานอัยการไม่ควรคิดให้ความชนะอย่างเดียวนั้นจะชนะกันไปตามความประสงค์ได้ แต่เมื่อเห็นว่าไม่ใช่ความจริงและปราศจากความยุติธรรมแล้ว พนักงานอัยการก็ไม่ควรคิดให้ความชนะที่จะเป็นเหตุให้ผู้ไม่มีความผิดต้องรับโทษเลย...”

แต่ภารกิจและบทบาทที่สำคัญของพนักงานอัยการ คือ อำนวยความยุติธรรม รักษาผลประโยชน์ของรัฐ และคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยจะต้องกระทำด้วยความรวดเร็วเท่าเทียมกันและเป็นธรรม กับทั้งต้องกระทำให้เป็นที่ยอมรับศรัทธาแก่ประชาชน เนื่องจากพนักงานอัยการเป็นทนายแผ่นดิน และเป็นตัวแทนของแผ่นดินในการตรวจสอบและค้นหาความจริงในคดีอาญา การควบคุมการดำเนินคดีอาญาของรัฐเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้น ในการดำเนินคดีอาญาพนักงานอัยการจะต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องหาและจำเลย โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนสิทธิและเสรีภาพของบุคคลดังกล่าวตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นด้วย ส่วนบุคคลซึ่งเป็นผู้เสียหายและพยานในคดีพนักงานอัยการพึงให้ความคุ้มครองและการปฏิบัติที่เหมาะสมตามที่กฎหมายบัญญัติไว้

ด้วยเหตุดังกล่าว พนักงานอัยการจึงต้องมีความเป็นกลาง กล่าวคือ ต้องดูแลประโยชน์รัฐ คือ การรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม และต้องดูแลประโยชน์ส่วนบุคคล คือ การคุ้มครองสิทธิส่วนบุคคลด้วย เมื่อพิจารณาตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแล้วจะเห็นว่า พนักงานอัยการ

มีหน้าที่ต้องตรวจสอบความจริงอย่างมีภาวะวิสัยก่อนสั่งคดีเสมอ แม้ว่าตามกฎหมายพนักงานอัยการจะไม่มีหน้าที่ในการเริ่มคดี แต่พนักงานอัยการก็ต้องรับผิดชอบในการสอบสวน 4 ประการ คือ 1) รับผิดชอบในความชอบด้วยกฎหมายของการสอบสวน 2) รับผิดชอบในความชอบด้วยระเบียบของการสอบสวน 3) รับผิดชอบในความละเอียดรอบคอบของการสอบสวน และ 4) รับผิดชอบในความเชื่อถือได้ของการสอบสวน เป็นต้น⁴³

สำหรับการคุ้มครองสิทธิในเรื่องการจำกัดเสรีภาพของบุคคลโดยเฉพาะการเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐ สำนักงานอัยการสูงสุดได้วางหลักปฏิบัติไว้ในระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของพนักงานอัยการ พ.ศ.2547 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2551) หมวดที่ 2 การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐ “ข้อ 32 (หลักในการจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคล) ที่ว่า “...การเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐ จะกระทำได้อต่อเมื่อมีความจำเป็นที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เท่านั้น เหตุนี้การคุมขังผู้ต้องหาหรือจำเลย ตามปกติจะต้องพิจารณาว่าเป็นกรณีที่น่าเชื่อได้ว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยจะหลบหนีหรือจะไปยุ่งเหยิงกับพยานหลักฐานหรือไม่ด้วย ฉะนั้น หากกรณีคดีมีหลักฐานตามสมควรว่า การกระทำของผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นความผิดร้ายแรง หรือเป็นที่น่าเชื่อว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยจะหลบหนีหรือจะไปยุ่งเหยิงกับพยานหลักฐาน หรือกรณีคดีมีหลักฐานตามสมควรว่า การกระทำของผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นความผิดและมีเหตุอื่นจำเป็นและสมควรที่จะเป็นกรณีที่ต้องนำเหตุดังกล่าวมาพิจารณาว่าจำเป็นต้องคุมขังผู้ต้องหาหรือจำเลยเพื่อดำเนินคดีต่อไปหรือไม่ด้วยเช่นกัน

ในการพิจารณาคำร้องขอปล่อยชั่วคราวผู้ต้องหา พนักงานอัยการต้องพิจารณาถึงความจำเป็นในการเอาตัวบุคคลนั้นไว้ในอำนาจรัฐ ตามนัยดังกล่าวมาแล้วในวรรคหนึ่ง โดยพิจารณาซึ่งน้ำหนักระหว่างประโยชน์ของรัฐในการรักษาความสงบเรียบร้อยกับสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลซึ่งขัดแย้งกัน หากเห็นว่าสิทธิและเสรีภาพของบุคคลจะถูกกระทบเกินความจำเป็นหรือเกินสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเห็นว่าไม่มีพฤติการณ์ที่น่าเชื่อว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยจะหลบหนีหรือจะไปยุ่งเหยิงกับพยานหลักฐาน หรือไม่มีเหตุอื่นที่จำเป็นและสมควรแล้ว พนักงานอัยการต้องปล่อยตัวบุคคลหรืออนุญาตให้ปล่อยชั่วคราวตามคำร้องเสมอ”

ดังนั้น การกระทำของรัฐที่เป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลโดยเฉพาะการเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐ จะกระทำได้อต่อเมื่อ มีความจำเป็นที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาพนักงานอัยการจึงมีหน้าที่ในการตรวจสอบและถ่วงดุลการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานตำรวจและศาล โดยเฉพาะหากพบว่ามีกรร้องขอต่อศาลให้ออกหมายจับผู้ต้องหาหรือจำเลย ซึ่งถูกควบคุมตัวหรือคุมขังอยู่ก็ดี พนักงานอัยการ

⁴³ กณิต ณ นคร. (2551). ภูมิธรรมและบทบาทของพนักงานอัยการ. หน้า 68-69.

จะต้องเข้าตรวจสอบถึงเหตุผลและความชอบธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวโดยเร็ว เพราะตามปกติศาลจะพิจารณาออกมาหรือไม่นั้น ต้องมีเหตุอันควรเชื่อว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยจะหลบหนี หรือจะไปยุ่งเหยิงกับพยานหลักฐานประกอบการพิจารณาด้วยเสมอ